

BELEIDSPROGRAMMA BIODIVERSITEIT INTERNATIONAAL 2002-2006

VOORWOORD

Steeds meer mensen realiseren zich dat gezonde en florerende ecosystemen essentieel zijn voor het voortbestaan van het leven op aarde. Geen land kan dergelijke problemen alleen oplossen: de versterking en het duurzaam gebruik van biodiversiteit en natuurlijke hulpbronnen is bij uitstek een mondiale opgave. Landen hebben daarbij gemeenschappelijke maar gedifferentieerde verantwoordelijkheden. Nederland wil met anderen een gezaghebbende en geloofwaardige bijdrage leveren aan een structurele ombuiging van het wereldwijde verlies aan biodiversiteit. Die samenwerking krijgt gestalte in de relatie met andere landen, en in het kader van internationale verdragen en multilaterale organisaties.

‘De’ oplossing om verantwoord om te gaan met biodiversiteit en natuurlijke hulpbronnen bestaat niet of is nog niet bekend. Het gaat in dit stadium van de beleidsontwikkeling vooral om het aangeven van de juiste richting en het identificeren van deelterreinen voor oplossingen. Het zoeken en formuleren van nieuwe oplossingen kan alleen als er een verandering in het denken optreedt. Op veel plaatsen is deze verandering al merkbaar. Van ‘op is op’ naar ‘je verbruikt alleen wat de natuur kan aanvullen’.

In beleidsnota’s van verschillende ministeries zijn facetten opgenomen hoe Nederland vorm denkt te geven aan het streven naar een duurzame en leefbare natuurlijke wereld. Het Beleidsprogramma Biodiversiteit Internationaal (BBI) groepeerde de verschillende beleidsvoornemens en vertaalt de doelen die Nederland zich op het gebied van biodiversiteit in de periode 2002-2006 heeft gesteld naar concrete stappen. Nederland zet in het bijzonder in op het realiseren van een wereldwijd netwerk van beschermde ecosystemen en landschappen van voldoende omvang en kwaliteit. Dit reservoir van genetische variatie is een bron voor het duurzaam instandhouden van natuurlijke processen. Bossen, wetlands, zeeën en kusten hebben daarbinnen prioriteit. Een tweede doel is het bewerkstelligen van duurzaam gebruik van biodiversiteit in economische sectoren als landbouw, bosbouw, visserij, toerisme, handel en ontwikkelingssamenwerking. Voorwaarde daarbij is dat de voordelen van het gebruik van biodiversiteit eerlijk verdeeld dienen te worden en moeten bijdragen aan de armoedebestrijding, direct of indirect.

Het BBI is de voortzetting van het Programma Internationaal Natuurbeheer (PIN) dat in de periode 1996-2000 richtinggevend was voor het Nederlandse biodiversiteitsbeleid. Met het BBI wordt tevens een eerste stap gezet in de transitie op weg naar een duurzaam gebruik van biodiversiteit en natuurlijke hulpbronnen.

Inhoudsopgave

Voorwoord

1 Beleid en doelen

- 1.1 Inleiding
- 1.2 Uitgangspunten bij de uitvoering
- 1.3 Prioriteiten

2 Thema's

- 2.1 Versterking van Biodiversiteit: Ecologische netwerken
- 2.2 Versterking van Biodiversiteit: Soorten
- 2.3 Duurzaam gebruik: ecologisch verantwoord ondernemen
- 2.4.1 Genetische bronnen en eigendomsrechten
- 2.4.2 Biotechnologie
- 2.5 Klimaat
- 2.6 Water als deel van terrestrische ecosystemen

3 Ecosystemen

- 3.1 Bossen
- 3.2 Zeeën, kusten en mariene wetlands
- 3.3 Wetlands en zoetwater ecosystemen
- 3.4 Woestijnen, savannes en steppen
- 3.5 Landbouwgebieden

4 Kennis, educatie en informatievoorziening

- 4.1 Inleiding
- 4.2 Kennisontwikkeling
- 4.3 Kennismangement en infrastructuur
- 4.4 Maatschappelijke participatie, scholing, educatie en voorlichting
- 4.5 Monitoring en evaluatie

5 Uitvoering beleidsprogramma

- 5.1 Rollen en verantwoordelijkheden
- 5.2 Financiële middelen
- 5.3 Monitoring en evaluatie BBI
- 5.4 Acties voor prioritaire programma-onderdelen

1 BELEID EN DOELEN

1.1 Inleiding

Biodiversiteit, de verscheidenheid van ecosystemen, soorten en genen, is essentieel voor het leven op aarde. Biodiversiteit levert grondstoffen, goederen en diensten die wij nodig hebben om te kunnen leven, wonen, werken, consumeren en produceren. Vernieuwbare natuurlijke hulpbronnen, zoals vruchtbare bodem, vis, hout en bomen, maken deel uit van de biodiversiteit.

De Nederlandse inzet is hoog: het veiligstellen van de ‘levensverzekering’ van huidige en toekomstige generaties op aarde. Intacte ecosystemen reguleren door middel van hun biologische diversiteit basale processen die het leven op aarde mogelijk maken, zoals productie van schone lucht en biomassa, het instandhouden van voedsel- en waterkringen en het klimaatstelsel. Om de versterking en het duurzaam gebruik van biodiversiteit mogelijk te maken zijn er veranderingen nodig in de huidige consumptie- en productiepatronen, de verdeling van welvaart, de toegang tot technologie en de slagvaardigheid van internationale instellingen. Dat is zowel een ecologische als ook een sociaal-economische opgave.

Wat is biodiversiteit?

Biodiversiteit bezit vele facetten. In de natuur hebben we immers met - in principe oneindig - veel variabele zaken te maken. In de meeste definities wordt biodiversiteit voorgesteld als een soort optelsom van genetische, taxonomische en ecosysteemdiversiteit. Ook wordt biodiversiteit opgevat als de totale variëteit van het leven op aarde.

Artikel 2 van het Biodiversiteitsverdrag definieert biodiversiteit als volgt: “The variability among living organisms from all sources including, inter alia, terrestrial, marine and other aquatic ecosystems and the ecological complexes of which they are part; this includes diversity within species, between species and of ecosystems”.

Het begrip ‘biodiversiteit’ is centraal gesteld door de verbreding van het natuurbeleid waarin functionele relaties binnen ecosystemen en sociaal-economische aspecten steeds belangrijker werden. ‘Natuur’ blijft een mensenwoord: je gaat nu eenmaal niet “lekker een dagje door de biodiversiteit struinen”. Alleen al daardoor blijft natuur van belang voor het beleid.

Versterking en duurzaam gebruik van biodiversiteit zijn relatief nieuwe beleidsterreinen. Er zijn niet veel gegevens over het verlies van biodiversiteit voorhanden. Er is onzekerheid wat de gevolgen van dat verlies zijn voor de mens en zijn leefomgeving. De bewustwording van deze problematiek is nog in volle gang. Bovendien bestrijkt het beleidsveld zeer uiteenlopende deelterreinen. Het gaat van ketenbeheer in het bedrijfsleven tot een rechtvaardige verdeling van de voordelen van het gebruik van genetisch materiaal, en van duurzame landbouw tot sociaal-economisch en ecologisch verantwoord toerisme.

Om de reductie van de mondiale biodiversiteit tegen te gaan werd in 1992 tijdens de Conferentie over Milieu en Ontwikkeling in Rio de Janeiro het Verdrag inzake Biologische Diversiteit (CBD) aangenomen. De hoofddoelen van de CBD zijn het behoud en het duurzaam gebruik van biodiversiteit en de billijke verdeling van de opbrengsten van het gebruik van genetische bronnen. Versterking en duurzaam gebruik van biologische diversiteit worden gezien als een algemene zorg van de mensheid en als een integraal onderdeel van duurzame ontwikkeling.

Duurzame ontwikkeling berust op drie pijlers: een ecologische, een economische en een sociaal-culturele die onderling in balans moeten zijn. Er kan van duurzaamheid geen sprake zijn als de groei in een van de pijlers ten koste gaat van een andere pijler. Duurzame ontwikkeling verdraagt evenmin afwenteling van hier naar elders noch afwenteling naar toekomstige generaties. Het NMP4 benoemt een drietal transitie die ten grondslag moeten liggen aan duurzame ontwikkeling: een duurzame energiehuishouding, duurzaam gebruik van biodiversiteit en natuurlijke hulpbronnen en een duurzame landbouw. Een voornamelijk impuls kan uitgaan van de conferentie die in 2002 in Johannesburg wordt gehouden. Daar komt de wereldgemeenschap bij elkaar om te zien wat de VN Conferentie over Milieu en Ontwikkeling in Rio in 1992 heeft opgeleverd. Deze conferentie markeerde het begin van de grote mondiale multilaterale aandacht voor klimaat, duurzaamheid en biodiversiteit. Vele landen, ook die van de EU, zijn bezig met het opstellen van hun eigen nationale strategie voor duurzame ontwikkeling (NSDO).

Nederland heeft zich als partij bij het Biodiversiteitsverdrag verplicht de besluiten van de CBD over te nemen. De uitwerking ervan vinden we terug in het beleid voor natuur, landbouw, milieu, visserij, ruimtelijke ordening, infrastructuur, waterbeheer, economische activiteiten en ontwikkelingssamenwerking. Tussen de verschillende departementen is er een op elkaar aansluitende taakverdeling gemaakt. Het behoud en de versterking van ecosystemen, soorten en genetisch materiaal is de verantwoordelijkheid van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, de omgevingsrelatie van de biodiversiteit ligt bij het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu, de aan armoedebestrijding gerelateerde aspecten rond bescherming en duurzaam gebruik zijn opgedragen aan Ontwikkelingssamenwerking, de watergerelateerde aspecten aan het ministerie van Verkeer & Waterstaat, onderzoek en kennis is de verantwoordelijkheid van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, en de industriële en handelsaspecten tenslotte horen het ministerie van Economische Zaken toe.

Het gedachtegoed van de CBD is in het Nederlandse beleid door de respectievelijke ministeries uitgewerkt in een viertal nationale nota's. Daarin komt nadrukkelijk ook een internationale component naar voren. Nederland streeft er immers naar om via internationale samenwerking te komen tot een structurele ombuiging van het wereldwijde verlies aan biodiversiteit.

- In de Nota **Natuur voor Mensen, Mensen voor Natuur (NvM, 2000)** neemt Nederland zich voor te streven naar internationale samenwerking die zal leiden tot een structurele ombuiging van het wereldwijde verlies aan biodiversiteit. Nederland zet daarbij in op de bescherming van ecosystemen en landschappen van internationale betekenis, die van een voldoende omvang en kwaliteit zijn, en op het bewerkstelligen van duurzaam gebruik van biodiversiteit in economische sectoren als bosbouw, landbouw, visserij, toerisme, handel en in de ontwikkelingssamenwerking. Er wordt speciale aandacht gegeven aan agrobiodiversiteit, bossen, wetlands, zeeën en kusten.
- Veel van de milieuproblemen zoals de klimaatverandering, de aantasting van de biodiversiteit en de overexploitatie van natuurlijke hulpbronnen zijn grensoverschrijdend. **Het 4^e Nationaal Milieubeleidsplan (NMP4, 2001)** zet in op het realiseren van duurzame productie en consumptie met behoud van biodiversiteit in 2030. Dit vereist een langdurig en ingrijpend veranderingsproces: een transitie naar een duurzaam gebruik van biodiversiteit en natuurlijke hulpbronnen.
- Het **Regeringsstandpunt Tropisch Regenwoud (RTR, 1991)** blijft onverminderd van kracht. Het Nederlands internationale bosbeleid is gericht op het zo goed mogelijk beschermen van het primaire bos en het zodanig beheren en exploiteren van het tropisch regenwoud dat het behoud hiervan veilig gesteld wordt. Belangrijke onderdelen gaan in op de versterking van de institutionele capaciteit, participatie van en draagvlak bij de lokale bevolking.

- In de 4^e **Nota Waterhuishouding (1998)** zet de Nederlandse Regering in op de duurzame ontwikkeling van watersystemen. Bijzondere aandacht gaat hierbij uit naar het structureren van de Nederlandse expertise op het gebied van waterbeheer in het buitenland. In het programma ‘Partners voor Water’ is dit verder uitgewerkt.

In het thans voorliggende Beleidsprogramma Biodiversiteit Internationaal zijn al die beleidsvoornemens samengebracht, daarmee een totaal overzicht verschaffend van wat Nederland zich op dit gebied heeft voorgenomen. Het BBI is daarmee de logische voortzetting van het Programma Internationaal Natuurbeheer dat voor de periode 1996-2000 was opgesteld. De looptijd van het BBI is in principe de periode 2002-2006. Veel van de geformuleerde beleidsvoornemens zullen pas gerealiseerd kunnen worden op langere termijn zoals het jaar 2020, en zullen dus ook na 2006 op de Nederlandse beleidsagenda blijven staan. Ten behoeve van de subsidieregeling voor natuurprojecten in Midden- en Oost-Europa bracht de Regering separaat het Actieplan Midden- en Oost-Europa uit, dat geacht wordt deel uit te maken van het BBI.

Ecologische netwerken/ecologische infrastructuur

Voor het handhaven van de ecologische processen zoals migratie en evolutie is de samenhang tussen beschermde gebieden van bijzonder belang. Bij het geïsoleerd raken van die gebieden verworden deze tot eilanden waarbij de kans op verlies van genetische veranderingen en van soorten veel groter wordt. Het beheer door de lokale bevolking van bufferzones en de verbindingzones tussen de beschermde gebieden moet speciale aandacht krijgen. Een zorgvuldig toegepast duurzaam gebruik en het versterken en ontwikkelen van de natuurlijke vegetatie is een noodzaak. In veel gebieden zijn er echter nauwelijks meer mogelijkheden voor deze verbindingzones omdat de beschermde gebieden al ver uit elkaar liggen of omdat er een intensief gebruik wordt gemaakt van de zones. Soms is natuurherstel mogelijk.

1.2 Uitgangspunten bij de uitvoering

De uitvoering van de genoemde nota's vraagt een aanpak die bij het grensoverschrijdende aspect van het beleidsterrein past. In de opvatting van de overheid zijn drie uitgangspunten die in de uitvoering van het internationale biodiversiteitsbeleid voorop dienen te staan.

1) De **sectorale benadering** in het ontwikkelingsbeleid houdt in dat de ondersteuning betrekking heeft op een specifieke sector of subsector in een ontwikkelingsland. De hulp sluit aan op het nationale beleidskader dat voor deze sector is opgesteld door de overheid van het ontvangende land (principe van ‘ownership’) en wordt zo goed mogelijk ingepast in lokale structuren. Een sector wordt hierbij gezien als een coherent geheel van activiteiten op macro-, meso-, en microniveau waarvoor de overheid beleid heeft geformuleerd, bij voorkeur in afgebakende institutionele en budgettaire kaders. Daarmee is er ruimte voor landenspecifieke invulling. Binnen de ondersteunde sectoren wordt gekeken naar effecten op en kansen voor armoedebestrijding, goed bestuur, vrouwen & ontwikkeling, institutionele inbedding, en milieu. Armoedebestrijding is het centrale thema in de ontwikkelingssamenwerking. Het bilaterale beleid staat in het teken van de landenconcentratie, gebaseerd op de inschatting dat Nederland niet bilateraal actief kan zijn in ieder land. In deze landen wordt louter gewerkt op basis van sectorale benadering, met andere woorden: de sectorale benadering is het ‘organising principle’ voor de bilaterale ontwikkelingssamenwerking. Het is dus een randvoorwaarde. De selectie van landen is gemaakt op basis van kwaliteit van beleid en bestuur in ontvangende landen. De sectoren die worden ondersteund, zijn door deze overheden zelf geselecteerd. De milieusamenwerking wordt vanuit Ontwikkelingssamenwerking (OS) gericht op de circa 20 reguliere landen, drie landen in het kader van het Duurzame Ontwikkelings Verdrag, 13 themalanden en Suriname. In veel van deze landen is milieu gekozen als sector. Voor andere landen is milieu een doorsnijdend thema.

2) De **ecosysteembenadering** is een flexibele integrale benadering om de samenhang van de processen tussen de componenten van de biodiversiteit in een brede context te waarborgen. De ecosysteembenadering is een lange termijn strategie voor geïntegreerd beheer van natuurlijke hulpbronnen waarbij sociale en economische factoren naast ecologische factoren meegenomen worden. De ecosysteembenadering is gericht op aanpasbaar beheer van elke functionele eenheid op elk niveau dat kan inspelen op onverwachte gebeurtenissen. Andere elementen zijn het ingrijpen op het juiste schaalniveau en intersectorale samenwerking waarbij een billijke verdeling van de voordelen voorop staat. In paragraaf 3.1 wordt op nader op de ecosysteembenadering teruggekomen.

De uitwerking ervan in het Nederlandse ontwikkelingsbeleid is geschied in het **ecoregionaal concept** dat een aanvulling vormt op de genoemde landenconcentratie. Processen en activiteiten dienen - niet alleen in de ontwikkelingssamenwerking - in de brede ecologische context bekeken te worden en die valt niet perse samen met een politiek-administratieve context. De geografische afbakening van een ecosysteem is bepalend in het concept, niet de fysieke grenzen van landen. Uiteraard heeft dat gevolgen voor de sociaal-economische en institutionele invalshoek van het beleid, met name waar het gaat om een goede contextanalyse.

3) Het **voorzorgsbeginsel** betekent dat het ontbreken van hard wetenschappelijk bewijs geen reden mag zijn om geen kosteneffectieve maatregelen te nemen tegen mogelijke bedreigingen, wanneer die een ernstig of onomkeerbaar karakter hebben. Het voorzorgsbeginsel houdt in dat voor de inschatting van de risico's in relatie tot het maatschappelijk nut uitgegaan moet worden van de maximaal voorstelbare risico's. Bij die risicobepaling moet ook rekening worden gehouden met niet direct zichtbare aspecten. Het verlies van biodiversiteit is bij uitstek een terrein waarop het voorzorgsbeginsel van toepassing is.

Biodiversiteit en armoede

Arme bevolkingsgroepen zijn voor hun overleven vaak afhankelijk van het gebruik van natuurlijke hulpbronnen zonder dat zij over de ruimte en de middelen beschikken om te komen tot een duurzaam gebruik. Bij een sterke ongelijkheid van inkomens en een scheve eigendomsverhouding van de waardevolle natuurlijke hulpbronnen worden de arme bevolkingsgroepen naar marginale gebieden teruggedrongen. Niet alleen hebben armen baat bij biodiversiteit, biodiversiteit is ook gebaat bij armoedebestrijding. Immers, gebrek aan bestaanszekerheid, onduidelijke landrechten en beperkte toegang tot gezondheid, krediet en onderwijs leidt tot sterke bevolkingsgroei, migratiestromen en niet duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen. Isolatie van arme bevolkingsgroepen versterken hun afhankelijkheid van natuurlijke hulpbronnen. Succesvolle armoedebestrijding en de versterking en het behoud van biodiversiteit gaan daarom hand in hand.

De spiraal van degradatie en verarming kan doorbroken worden door het stimuleren van participatief en op duurzaamheid gericht beheer van natuurlijke hulpbronnen. Zeggenschap door de bevolking dient te zijn gekoppeld aan overdracht van kennis en capaciteit. Dit geeft een gevoel van verantwoordelijkheid voor het beheer in een langere termijn perspectief bij die bevolking. Als het leefgebied ecologisch intact blijft en de lokale bevolking ter plekke kan overleven is tevens een belangrijke voorwaarde geschapen om de trek naar de stad tegen te gaan. De bijzondere rol van vrouwen in het duurzaam gebruik van biodiversiteit krijgt nadrukkelijk aandacht.

Vaak zijn ontwikkelingsprocessen gekoppeld aan een niet duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen en hebben ze negatieve effecten op natuurlijke bossen, wateropvanggebieden en wetlands. In veel strategieën voor de bestrijding van armoede zoals de door de Wereldbank gefaciliteerde Armoede Reductie Strategieën (Poverty Reduction Strategy Papers) is aandacht voor de duurzaamheid van ontwikkeling in relatie tot milieu en biodiversiteit nog weinig terug te vinden.

Macro-economische processen en internationale handelsrelaties die op korte termijn positief kunnen uitpakken voor de armoedesituatie kunnen op lange termijn zeer negatief uitpakken voor de biodiversiteit. Voorbeelden zijn de handel in soja voor diervoedsel op de tropische bossen en drogere gebieden van Latijns Amerika en Azië, de investeringen in oliepalmplantages op het tropisch regenwoud van Indonesië, de effecten van houtexploitatie op de grote zoogdieren in Centraal Afrika. Liberalisering van handel kan positieve effecten hebben voor armoedebestrijding en biodiversiteit mits deze duidelijk plaatsvindt in de context van duurzaamheid, zoals uitgewerkt in Agenda 21 en de mondiale milieuverdragen.

Het onevenredige beslag op biodiversiteit en natuurlijke hulpbronnen in ontwikkelingslanden door de rijke landen en het niet incorporeren van 'biodiversiteit' in de prijzen werkt de onevenredige verdeling in de hand. Het verduurzamen van handelsrelaties en het integreren van milieu in de prijzen, het afschaffen van onterechte subsidies en het vermijden van nieuwe handelsbarrières dragen in potentie bij aan armoedevermindering zowel als aan het behoud en duurzaam gebruik van biodiversiteit en natuurlijke hulpbronnen.

1.3 Prioriteiten

Het streven naar de versterking en het duurzaam gebruik van biodiversiteit is een uitdaging die we samen met andere landen aangaan. Nederland is partij bij tal van internationale verdragen om aan die samenwerking vorm te geven. Het kader wordt aangereikt door de uitgangspunten van het Biodiversiteitsverdrag. Sinds de inwerkingtreding daarvan in 1994 zijn er vijf Conferenties van Partijen gehouden tijdens welke de werking van het verdrag is verbreed en verdiept. De zesde 'Conference of the Parties' (CoP) wordt in april 2002 in Den Haag gehouden en is een uitvloeisel van de betrokkenheid die Nederland toont bij het werk van de CBD.

Eerder kwam ter sprake dat de Regering onlangs op het terrein van biodiversiteit verschillende beleidsvernieuwendende nota's heeft uitgebracht. Een interdepartementale analyse van het beleid resulteerde in de volgende drie prioritaire programma-onderdelen voor de komende vijf jaren:

- **het versterken van beschermde gebieden, bufferzones en andere elementen van ecologische netwerken ;**
- **het verduurzamen van het gebruik van biodiversiteit, met speciale aandacht voor agrobiodiversiteit;**
- **het verminderen van negatieve effecten van Nederlands handelen op de biodiversiteit in het buitenland.**

Daarmee kiest de Regering voor een voortzetting van het beleid dat met het Programma Internationaal Natuurbeheer in gang werd gezet.

De opbouw van dit document is als volgt. Hoofdstuk 2 behandelt de hiervoor genoemde prioriteiten op basis van de uitgangspunten die de CBD hanteert: versterking en duurzaam gebruik van biodiversiteit en de toegang tot genetische bronnen en de billijke verdeling van de voordelen van gebruik. De CBD heeft aparte werkprogramma's voor een aantal ecosystemen. Die komen aan bod in hoofdstuk 3. Daarin worden de Nederlandse prioriteiten vanuit een gebieds- of ecosysteemgerichte invalshoek belicht. Hoofdstuk 4 behandelt de ondersteuning van het beleid door kennis, educatie en informatievoorziening. Het gaat o.m. in op kennisontwikkeling en -management en infrastructuur. In Hoofdstuk 5 komen specifieke uitvoeringsaspecten van het BBI aan de orde, mede aan de hand van de acties op de drie hierboven genoemde prioritaire programma-onderdelen.

2 THEMA'S

Het Nederlandse biodiversiteitsbeleid is gebaseerd op het gedachtegoed van vier internationale verdragen. Het Biodiversiteitsverdrag is het voornaamste daarbij. De andere relevante fora zijn het Klimaatverdrag, het Wereld Waterforum en het Verdrag ter Bestrijding van Woestijnvorming. Dit hoofdstuk gaat in op de Nederlandse inzet die uit deze verdragen voortkomen.

De eerste drie paragrafen zijn geïnspireerd door de drie pijlers van het Biodiversiteitsverdrag: versterking en duurzaam gebruik van biodiversiteit en de toegang tot genetische bronnen en een billijke verdeling van de voordelen ervan. De uitwerking van het thema Versterking spitst zich toe op ecologische netwerken en op het soortenbeleid. Het thema Duurzaam Gebruik neemt ecologisch verantwoord ondernemen als invalshoek, vertaald naar de aanpak van de ecologische voetafdruk en de uitwerking van de EU-Biodiversiteitsactieplannen. Genetische bronnen als thema vormt de derde paragraaf.

De paragrafen vier en vijf van dit hoofdstuk refereren aan de andere verdragen die hierboven werden genoemd. Het gaat dan om de relatie tussen biodiversiteit en het klimaat, en om water als dynamisch element in terrestrische ecosystemen. De problematiek van woestijnvorming hangt daar nauw mee samen en is om die reden hierin geïntegreerd.

2.1 Versterking van Biodiversiteit: Ecologische netwerken

BELEID

In NvM en het NMP4 wordt ingezet op bescherming van natuur- en cultuurwaarden via onder meer een samenhangend systeem van beschermde gebieden. Hierop is bij uitstek het principe van de ecosysteembenadering van toepassing. Verdere uitgangspunten van het Nederlandse beleid zijn dat de oppervlakte oorspronkelijke natuur ('wilderness areas') minimaal gelijk blijft aan het areaal anno 2000 en dat alle bestaande biologische 'hotspots' zo goed mogelijk worden beschermd en door bufferzones worden omgeven. Dat het aldus ontstane beschermd gebied ecologisch samenhangend door middel van robuuste verbindingzones met elkaar wordt verbonden, maakt deel uit van de uitgangspunten. Concreet betekent dit dat de inzet van Nederland is dat op den duur op wereldschaal minimaal 10% van het landoppervlak beschermd wordt als natuurgebied.

In zijn algemeenheid geldt dat hoe groter de te beschermen gebieden zijn, hoe beter zij in ecologisch opzicht kunnen functioneren. Er zijn verschillende mogelijkheden om bestaande gebieden te vergroten of hun ecologisch functioneren te versterken. Te denken valt aan gerichte verwerving van natuurgebieden of andere vormen van gebiedsgerichte veiligstelling zoals die in Nederland worden toegepast. Ook door natuurontwikkeling, herstel van gedegradeerde gebieden en door duurzaam beheerde (half)natuurlijke gebieden met elkaar te verbinden kunnen netwerken ontstaan.

'Hotspots' van biodiversiteit

Met de term 'hotspots' worden bedreigde gebieden aangeduid die bijzonder rijk zijn aan biodiversiteit en waar typisch plaatsgebonden inheemse soorten voorkomen (endemismen). Ook gebieden die een lage biodiversiteit hebben maar die wel representatief zijn voor een uniek ecosysteem vallen onder deze term. Een andere classificatie betreft ook die ecosystemen erbij die een sterk regulerende werking hebben zoals veengebieden op berghellingen. Met elkaar hebben ze gemeen dat deze 'hotspots' van meer dan gemiddeld belang zijn voor de instandhouding van de biodiversiteit. Er zijn nog goede kansen om 'hotspots' te beschermen, hoewel voor enkele zoals de Atlantische bossen van Brazilië en gebieden in Zuid-Oost Azië, acties erg laat komen.

Het opzetten van een mondiale Ecologische Hoofdstructuur (EHS) waarbinnen biologische 'hotspots' en andere beschermde gebieden zijn opgenomen is een belangrijk instrument om het beleidsdoel versterking en duurzaam gebruik van biodiversiteit te helpen realiseren. De mondiale Ecologische Hoofdstructuur kan omschreven worden als een wereldomvattende, samenhangende structuur van natuurgebieden en verbindingzones die in onderlinge samenhang door nationale overheden en de lokale bevolking beheerd wordt.

Op Europees niveau betekent het concept van ecologische netwerken dat we er naar streven dat er in 2020 een Pan-Europees Ecologisch Netwerk (PEEN) is gerealiseerd. In het PEEN zullen alle Europese 'hotspots' adequate bescherming genieten. Het streven is om ze onderling te verbinden en voldoende te bufferen. De internationaal belangrijke delen van de Nederlandse EHS maken uiteraard een onderdeel uit van dit PEEN. Het concept van het Pan-Europese Ecologische Netwerk is tien jaar geleden gepresenteerd. Voor dit netwerk kunnen EU-lidstaten en de pre-accessielanden belangrijke bouwstenen leveren door Natura 2000 gebieden aan te wijzen. Natura 2000 gebieden zijn speciale juridisch beschermde zones die zijn aangewezen overeenkomstig de bepalingen van de Habitatrichtlijn, en uit de gebieden die met de Vogelrichtlijn zijn ingesteld. Andere middelen om bescherming te waarborgen zijn beheersovereenkomsten en aankoop. De landen buiten de EU die de Conventie voor het Behoud van Wilde Flora en Fauna en hun Natuurlijk Leefgebied (de zgn. Bern Conventie) ondertekend en geratificeerd hebben, kunnen gebieden op basis van dat verdrag een beschermde status geven. Deze gebieden vormen samen met Natura 2000 het Emerald Green Network. Voor de overige landen van het Europees continent die lid zijn van de Raad van Europa krijgt het concept vorm vanuit de Pan-Europese Biologische en Landschapsdiversiteits Strategie (PEBLS). PEBLS is beleidsmatig aanvaard door alle Europese landen en de VN.

Hoe geeft Nederland zelf vorm aan ecologische netwerken?

In Nederland wordt sinds een aantal jaren gewerkt aan een ecologisch samenhangend netwerk van natuurgebieden, de zogenaamde Ecologische Hoofdstructuur (EHS). Het netwerk omvat minimaal 700.000 hectare, waarvan 200.000 'nieuwe natuur' is. Grote aaneengesloten natuurgebieden zijn onderdeel van de EHS, maar ook de 'hotspots' met voor Nederland kenmerkende soorten. Om deze gebieden met elkaar te verbinden worden 'robuuste verbindingen' gerealiseerd, die de uitwisseling en daarmee de overlevingskans van soorten dienen te vergroten. Om realisatie van de EHS in 2020 te waarborgen zijn heldere kwantitatieve en kwalitatieve doelen geformuleerd, waarbij veel aandacht wordt besteed aan de noodzakelijke milieuomstandigheden. Met de EHS garandeert Nederland behoud van biodiversiteit op eigen bodem.

De sterke punten van het PEEN zijn de grensoverschrijdende corridors, de bufferzones en de identificatie van Europese kerngebieden. Het streven is dit te combineren met de juridische verankering die kenmerkend is voor Natura 2000 en het Emerald Green Network. Daardoor zal op Europees niveau een effectief, samenhangend en functionerend Pan-Europees Ecologisch Netwerk ontstaan waarvan ook zeeën en kusten deel uitmaken.

PROGRAMMA

- **Nederland zal samen met relevante partners en in het kader van de CBD een visie op een mondiale Ecologische Hoofdstructuur ontwikkelen.** Om te beginnen zal Nederland in 2004 tijdens CoP7 van de CBD met voorstellen komen voor een bijlage bij het Biodiversiteitsverdrag, waarin een lijst van de meest waardevolle natuurgebieden in de wereld wordt voorgesteld, als onderdeel van een robuust ecologisch mondiaal

netwerk. Het streven is dat deze structuur in 2020 is gerealiseerd. Oerbossen maken er nadrukkelijk deel van uit. Dit is aanvullend op de IUCN-lijst van beschermde gebieden (International Union for the Conservation of Nature), de lijst van de World Heritage Convention en de Ramsar-lijst voor wetlands.

- **Nederland zal activiteiten ondersteunen die zich richten op de planmatige identificatie van ‘hotspots’, volgens internationaal geaccepteerde normen en criteria.** Voor wat betreft de ‘hotspots’ buiten Europa zouden in 2004 minimaal een monitoringsysteem en een goedgekeurd actieplan gereed moeten zijn.
- **Nederland zal de uitvoering van strategieën gericht op de bescherming van biologische ‘hotspots’ in een samenhangend ecologisch netwerk, en met inschakeling van lokale bevolkingsgroepen, actief ondersteunen.** Bij de ontwikkeling van instrumenten daartoe gaat het erom de bescherming van ‘hotspots’ en ‘wilderness-areas’ daadwerkelijk te realiseren, zowel in juridische zin als in praktisch en maatschappelijk opzicht. De instelling van nationale parken en van natuurreservaten is daarvoor een belangrijk middel. Het creëren van draagvlak bij lokale gemeenschappen en bestuurders en het inschakelen van deze groeperingen bij het beheer vormen belangrijke succes- en faalfactoren.
- **De Nederlandse overheid zal via de gerichte inzet van onderzoeksmiddelen en via de ondersteuning van multilaterale initiatieven, actief bevorderen dat het bufferbeleid nader gestalte krijgt.** Duurzaam gebruik van de bufferzones rond natuurreservaten moet de regio’s ecologisch, economisch en sociaal vooruithelpen. De lokale bevolking moet daarover kunnen meedenken en meebeslissen. De relatie met armoedebestrijding verdient juist in deze gebieden nadere uitwerking, gezien de vele kansen die geïntegreerde ontwikkeling hier biedt.
- **De Nederlandse overheid zal de totstandkoming van het Pan Europese Ecologisch Netwerk op verschillende manieren actief ondersteunen.** In de door Nederland ondersteunde PEEN-kaartprojecten worden momenteel ‘hotspots’ geïdentificeerd volgens de PEELS-definitie, mede in het kader van Natura 2000 en Emerald. In 2003 dienen op basis hiervan de contouren gereed te zijn van het Pan-Europese Ecologische Netwerk (PEEN). In goede samenwerking met de Raad van Europa, de EU, ECNC en relevante NGO’s zal een indicatieve kaart voor geheel Europa worden opgesteld die in 2005/2006 gereed moet zijn. Een iets verder weg gelegen doel is het bevorderen van de interactie tussen het PEEN en het beleid gericht op andere ruimtelijke sectoren zoals landbouw, infrastructuur en ontgrondingen.
- **Bestaande strategieën en instrumenten – zoals Natura 2000, Emerald Green Network en PEELS/PEEN - dienen verder geïntegreerd dan wel op elkaar afgestemd te worden.** Hiervoor zullen, in nauw overleg met de EU, de Conventie van Bern, de Raad van Europa en NGO’s aparte acties gestart worden. Eerste resultaat in 2004 zou, in samenhang met de presentatie van de kaart van het Oost-Europese ecologisch netwerk, een Memorandum of Understanding kunnen zijn, waarin de wederzijds aanvullende betekenis van deze drie belangrijke instrumenten vastgelegd wordt.
- **Nederland ondersteunt actief de bedoelingen van de Europese Landschaps Conventie.** Deze conventie is eind 2000 in het kader van het PEELS overeengekomen en vooral van belang voor de uitwisseling van kennis en visies tussen Europese landen. Een van de doelen is om beschermde landschappen extra aandacht te geven door inschakeling van lokale groepen bij het beheer van natuur- en landschapswaarden. Ook de verweving van landbouw-, recreatie, en natuurfuncties is van belang zodat er een nauwe relatie bestaat met het plattelandsbeleid.
- **Nederland zal de overheden en NGO’s in Midden- en Oost-Europa helpen bij het identificeren van onderdelen van internationale ecologische netwerken, het onder een adequaat beschermingsregime brengen van die gebieden, en het planmatig beheren ervan.**

De instrumenten die daarvoor tot beschikking staan zijn Memoranda of Understanding met Hongarije, Polen, Rusland en Oekraïne, meerjarige overeenkomsten met internationale organisaties of internationaal opererende NGO's en de subsidieregeling Natuurprojecten Midden- en Oost Europa.

- **Nederland zal grensoverschrijdende netwerken met de buurlanden actief versterken, in het bijzonder voor natte gebieden.** Met Duitsland en Denemarken wordt de optie verkend om tot het instellen van een Internationaal Park Waddenzee te komen. De robuuste en minder robuuste (natte) ecologische verbindingen met Duitsland en België worden versterkt. Daarmee willen we in 2020 gereed zijn. Ook voor de grensoverschrijdende rivierstroomgebieden (Rijn, Schelde, Maas, Eems) zal Nederland zich inzetten om de versterking van hun ecologische functies in internationaal samenwerkingsverband te realiseren.

2.2 Versterking van Biodiversiteit: Soorten

BELEID

Biodiversiteit omvat naast de variatie aan ecosystemen ook alle vormen van variatie in de levende natuur. Er zijn miljoenen soorten micro-organismen, planten en dieren en de genetische variatie binnen die soorten; de verscheidenheid is ongekend groot. Alles wijst erop dat die verscheidenheid vermindert. Dat heel veel soorten niet zijn beschreven doet daar niets aan af. De eerder beschreven aanleg van ecologische netwerken is erop gericht om het wereldwijde verlies van biodiversiteit te voorkomen. In aanvulling hierop zijn voor bedreigde inheemse soorten soms specifieke maatregelen nodig.

Hoe geeft Nederland zelf vorm aan het soortenbeleid?

De kans op lokale verdwijning of algeheel uitsterven van kritische soorten vermindert aanmerkelijk door de totstandkoming van de Ecologische Hoofdstructuur. Zo'n 650 binnen de EHS voorkomende Rode-Lijstsoorten zullen hierbij gebaat zijn. Als aanvulling op gebiedsgericht beleid is een impuls gegeven via het Meerjarenprogramma Uitvoering Soortenbeleid dat in samenwerking met provincies en particuliere soortenbeschermingsorganisaties is opgesteld voor de periode 2000-2004. De soortbeschermingsplannen maken gerichte ingrepen mogelijk op die locaties waar uitsterving dreigt. Dergelijke maatregelen zijn in vele gevallen succesvol geweest, b.v. voor vleermuizen, de lepelaar, de das en de kerkuil. Voor andere soorten zoals de boomkikker en de grote vuurvinder is dat (nog) niet het geval. Voor specifieke beschermingsmaatregelen komen ongeveer 150 Rode-Lijstsoorten komen in aanmerking waarvan 85 met prioriteit in de periode 2000-2004.

Internationaal geeft het Biodiversiteitsverdrag de algemene kaders aan voor beleid en maatregelen ter bescherming van soorten als ook voor het duurzaam gebruik ervan. Diverse andere internationale verdragen met bindende afspraken regelen de mate en wijze van bescherming van kwetsbare en bedreigde dier- en plantensoorten. Nederland heeft de volgende verdragen ondertekend: het Verdrag over de Regulering van de Walvisvaart, het Verdrag over Internationale Handel in Bedreigde in het wild levende Dier- en Plantensoorten (CITES), het Verdrag inzake het Behoud van wilde Dieren en Planten en hun Natuurlijk Leefgebied in Europa (Bern Conventie), en het Verdrag over de Bescherming van trekkende Diersoorten en hun Milieu (Bonn Conventie). Een onderdeel van de Bonn Conventie vormen overeenkomsten over de bescherming van migrerende watervogels (AEWA), vleermuizen (Bats agreement) en van zeehonden en kleine walvisachtigen (ASCOBANS).

De gebiedsgerichte bescherming ('in situ'), met herstel en bescherming van internationaal belangrijke leefgebieden, vormt voor Nederland nadrukkelijk het uitgangspunt. Wanneer soorten beschermd worden in de ecologische omgeving waarin zij thuishoren blijven zij onderhevig aan processen als natuurlijke selectie en evolutie. Genenbanken, broedcentra en botanische tuinen (de 'ex situ'- bescherming) zijn daarop een belangrijke aanvulling. EU-richtlijnen zoals de Vogel- en Habitatrichtlijn en EU-verordeningen (waaronder die rond CITES) geven een verdere uitwerking van de mondiale afspraken over soortenbescherming en omvatten tevens afspraken over de bescherming van planten en dieren die van Europese betekenis zijn.

Er is een groeiende aandacht voor soorten die de inheemse soorten verdringen of grote economische schade veroorzaken – de invasieve uitheemse soorten, in de CBD aangeduid als 'alien species'. In Nederland spreken we ook van exoten. De effecten kunnen onomkeerbaar zijn door kolonisatie en hybridisatie met de inheemse componenten van biodiversiteit. In het kader van dit verdrag zullen richtlijnen worden opgesteld.

Soortenbeleid krijgt ook aandacht bij de ontwikkelingssamenwerking waar het is gerelateerd aan de versterking en het duurzaam gebruik van ecosystemen. In het kader van armoedebestrijding, zowel in aride- als bosgebieden, is de duurzaamheid van het gebruik van soorten een belangrijk aandachtspunt. Dat geldt met name ook voor wildbenutting.

PROGRAMMA

- **In het kader van het CITES-Verdrag zal Nederland zijn actieve inbreng onverminderd voortzetten.** De intensivering van samenwerking bij de opsporing en vervolging van illegale handel, zowel nationaal als internationaal zal worden bevorderd. Met de inwerkingtreding van CITES op Aruba en de Nederlandse Antillen zijn er verdere mogelijkheden om de Koninkrijkssamenwerking op dit vlak te intensiveren.
- **Gestreefd wordt naar integratie van bescherming en duurzaam gebruik van soorten in sectoren als landbouw, visserij, bosbouw en handel.** In het kader van de werkprogramma's van de CBD zal gewerkt worden aan versterking van de dialoog over de samenhang tussen soortenbescherming en duurzaam gebruik (o.a. wildbenutting, vlinderteelt als inkomstenbron voor het beheer van nationale parken). In EU-verband zal dat geschieden in het kader van de EU-Biodiversiteitsactieplannen op het gebied van natuurlijke hulpbronnen, landbouw, visserij en ontwikkelingssamenwerking.
- **Binnen het Biodiversiteitsverdrag krijgen exoten of 'alien species' speciale aandacht.** Het beleid gericht op het voorkomen van schadelijke invloeden door uitheemse soorten zal worden voortgezet. Waar nodig zal de kennis over de gevolgen van introductie van bepaalde soorten worden aangevuld.
- **Nederland zal de bescherming van internationale vogeltrekroutes ('flyways') als onderdeel van de mondiale Ecologische Hoofdstructuur actief bevorderen.** De bescherming van de Oost-Atlantische vogeltrekroute (van Siberië via Rusland en de Baltische Staten naar Nederland, via Zuidwest-Europa naar Afrika) heeft juridisch al gestalte gekregen via het African Eurasian Waterbird Agreement (AEWA) en krijgt door internationale samenwerkingsverbanden verder inhoud. Nederland zal, op basis van de opgedane ervaringen in deze West Palearctische vogeltrekroute de ontwikkeling van vergelijkbare internationale samenwerkingsovereenkomsten bevorderen in het bijzonder t.b.v. de zogenaamde Central Asian Flyway en de Flyways of the Americas.
- **Nederland levert internationaal een aanzienlijke bijdrage aan de ontwikkeling van de Bonn Conventie.** Naast de bescherming van intercontinentale trekroutes van watervogels draagt Nederland bij aan de bescherming van trekroutes van andere migrerende soorten (o.a. dolfinen, zeeschildpadden, vissoorten en vleermuizen). Voortzetting van het Antarctisch onderzoek is gericht op steun aan de Bonn Conventie.
- **De Nederlandse bijdrage aan de bescherming van soorten in Midden- en Oost-Europese landen zal worden voortgezet** met behulp van de eerder genoemde instrumenten voor die landen. CITES krijgt daarbij speciale aandacht. De Nederlandse bijdrage aan het werkprogramma van de Bern Conventie zal worden voortgezet.
- **Nederland ondersteunt het Global Taxonomy Initiative.** Veel van de op aarde voorkomende soorten zijn nog niet beschreven. O.a. via het Global Taxonomy Initiative zal daaraan aandacht worden besteed. Dit kan gedeeltelijk worden ingevuld door het GBIF.

2.3 Duurzaam gebruik: ecologische verantwoord ondernemen

BELEID

Onze economie kenmerkt zich door een intensief gebruik van grondstoffen die voor een groot deel worden geïmporteerd. Nederland legt daardoor een groot beslag op de natuurlijke hulpbronnen en de biodiversiteit van andere landen. Nederland erkent dat deze ‘ecologische voetafdruk’ inherent is aan de internationale handel en spant zich ervoor in om de mogelijke nadelige gevolgen daarvan zo beperkt mogelijk te maken.

Nederland zet zich in internationale kaders in voor het maken van afspraken over milieunormen en andere maatregelen die versterking en duurzaam gebruik van biodiversiteit moeten garanderen. In het nakomen van die afspraken heeft het bedrijfsleven een belangrijke taak door zich met handelsrelaties in te spannen voor duurzame productieprocessen in andere landen. Ook consumenten dienen zich ervan bewust te zijn hoe hun aankoopgedrag de biodiversiteit elders beïnvloedt. In de komende jaren zullen we aandacht geven aan de vergroting van het inzicht in handelsstromen en hun effecten op de biodiversiteit in het buitenland: de werkelijke impact daarvan is nog onvoldoende bekend.

Welke activiteiten veroorzaken de ‘ecologische voetafdruk’?

- Nederland importeert veevoer, hout, vlees en andere (vaak agrarische) producten uit de hele wereld. Overal waar niet-duurzame productie ten grondslag ligt aan deze importen ontstaan effecten op de natuur, en zien we een verlies van biodiversiteit. Hetzelfde geldt voor onze wereldwijde visvangst.
- Het massatoerisme – de grootste economische sector ter wereld - heeft grote effecten op ruimtebeslag, gebruik van water en energie en andere natuurlijke hulpbronnen en op de biodiversiteit in het buitenland.
- Nederland draagt bij aan de teloorgang van biodiversiteit in het buitenland wanneer financiële instellingen op grote schaal investeren in niet-duurzame productie van buitenlandse overheden en ondernemingen. Sommige oliepalimplantages in Afrika en Azië zijn een notoir voorbeeld daarvan.
- Ontgrondingen, mijnbouw, landaanwinning, baggeren en vergelijkbare waterwerkzaamheden zijn meestal grootschalige ingrepen die negatieve effecten kunnen hebben op de diversiteit van ecosystemen. Het aandeel van Nederland in de waterwereld is beduidend.

Multilaterale inzet

De maatregelen die Nederland voor ogen heeft om de ecologische voetafdruk te verduurzamen kunnen pas echt effectief zijn als ze worden vertaald naar internationale standaarden in het handelsverkeer. In een toenemend aantal gevallen wordt de invloed van handel op biodiversiteit geregeld door middel van internationale akkoorden op mondiale schaal, zoals WTO en CITES of op regionale schaal, zoals in EU-verband. Nederland wil de inbreng van ontwikkelingslanden in deze fora versterken uitgaande van de eigen verantwoordelijkheid van deze landen. In veel andere gevallen is het nemen van maatregelen op dit vlak reeds jaren onderwerp van discussie. Nederland bevordert in het kader van de WTO en andere fora de totstandkoming van internationale handelsnormen en afspraken met betrekking tot certificering. Op die manier ontstaan internationaal aanvaarde doelstellingen voor de versterking en het duurzaam gebruik van biodiversiteit die er uiteindelijk toe zouden moeten leiden dat de WTO in haar handelsregels ruimte laat voor de door de CBD gediende belangen. De CBD ontwikkelt in toenemende mate beleid en besluiten die invloed hebben op de handel en productie, met onderwerpen als de toegang tot genetische bronnen. Nederland zal in de EU en in internationale organisaties het opstellen van een duurzaamheidstoets voor nieuwe handelsverdragen nastreven. Met intergouvernementele financiële instellingen zullen we overleggen over de integratie van biodiversiteit in de overwegingen om wel of niet projecten te financieren.

Een geloofwaardig internationaal biodiversiteit- en handelsbeleid is alleen mogelijk wanneer dat gepaard wordt aan maatregelen in eigen land. De initiatieven in eigen land zullen grotendeels berusten op vrijwilligheid en doen een beroep op de maatschappelijke verantwoordelijkheid die ondernemingen en consumenten hebben. 'Fair trade' initiatieven hebben hun bestaansrecht op de Nederlandse markt bewezen, en breiden gestaag uit richting ecologisch verantwoorde producten zoals 'schone' katoen. Certificeringssystemen en andere juridische kaders zijn vaak alleen mogelijk in EU-verband en breder internationaal kader vanwege de WTO-conformiteit. Nederland zal zich hiervoor in blijven zetten, in het bijzonder waar vrijwilligheid niet werkt of onvoldoende impact heeft.

Toerisme

Een bijzondere variant van de ecologische voetafdruk is het toerisme. Mede omdat dit de grootste economische sector ter wereld is, streeft Nederland naar meer internationale aandacht voor de duurzaamheidsaspecten ervan. Natuurwaarden oefenen een grote aantrekkingskracht uit op toeristen terwijl toerisme erg belastend kan zijn voor biodiversiteit. Die belasting hangt samen met het ruimtegebruik ten koste van het areaal (kwetsbare) natuur; water- en energiegebruik; verkoop van niet-duurzaam geproduceerde natuursouvenirs; grote hoeveelheden afval en directe verstoring van de natuur door safari's, koraalduiken enz. Er zijn ook kansen om met toerisme juist tot veiligstelling van biodiversiteit te komen. Met zorgvuldig gepland toerisme wordt het belang van bijvoorbeeld een onaangetaste natuur zichtbaar gemaakt. Ook kunnen door toerisme inkomstenbronnen voor de lokale bevolking beschikbaar komen en fondsen voor het beheer van natuurgebieden. Hiermee kan de druk op (lokale) overheden toenemen om beschermende maatregelen te nemen die opbrengsten uit het toerisme op langere termijn veiligstellen en de leefomgeving van de lokale bevolking garanderen. In internationaal kader heeft de Commissie voor Duurzame Ontwikkeling van de Verenigde Naties (CSD) in 1998 een werkprogramma voor duurzaam toerisme opgesteld. Ook vanuit het Biodiversiteitsverdrag wordt aandacht besteed aan de relatie toerisme-biodiversiteit. In Nederland wordt reeds een aantal jaren in de Initiatiefgroep Duurzaam Uitgaand Toerisme samengewerkt door de verschillende betrokken partijen zoals touroperators, vervoerders, overheid en NGO's. Zo wordt gepoogd de 'ecologische voetafdruk' te verduurzamen.

PROGRAMMA

- **Nederland zal het bedrijfsleven stimuleren tot het verduurzamen van de productie van geïmporteerde goederen.** Dat kan gebeuren door maatregelen in eigen land maar ook door directe ondersteuning van en onderhandeling met specifieke partnerlanden. Voor houtproductie zijn dit in de eerste plaats Maleisië en Indonesië; voor de veevoerimporten zijn dit Brazilië, Argentinië en enkele landen in Zuid-Oost Azië. We zullen aandringen op afspraken over gedragscodes, keurmerken en de verificatie van ecologische en sociaal verantwoorde productiemethoden waarbij de overheid waar nodig zal zorgen voor noodzakelijke randvoorwaarden. Aparte aandacht gaat uit naar bodemvruchtbaarheid en het bodemecosysteem.
- **Subsidies met mogelijk negatieve effecten op de biodiversiteit** of die niet-duurzame activiteiten stimuleren, zullen we afschaffen.
- **De Nederlandse overheid gaat samen met het bedrijfsleven vergaande experimenten uitvoeren om een aantal productieketens te verduurzamen** (b.v. koffie, cacao, bananen, katoen, noten, hout en sierplanten). We starten met die ontwikkelingslanden van waaruit Nederland al veel producten importeert. Samen met het bedrijfsleven en relevante maatschappelijke organisaties zullen de ministeries van LNV, VROM en OS onderzoeken hoe bestaande initiatieven als Max Havelaar, het Forest Stewardship Council en de

Marine Stewardship Council kunnen worden uitgebreid naar een breder scala van landbouwproducten

- **Nederland zal initiatieven van het bedrijfsleven ondersteunen om via certificering, keurmerken en promotiecampagnes de handel in duurzaam geogste natuurproducten te bevorderen.** Daarbij zullen we met name ontwikkelingslanden ondersteunen met de opbouw van specifieke capaciteit hiervoor. Nederland zal zich inzetten voor het opzetten van een participatiefonds voor het ontwikkelen van nieuwe keurmerken.
- **“Vergroenen van de blauwe sector”.** De overheid zal binnenslands en in EU-verband een stimulerende rol vervullen bij het maken van afspraken met het bedrijfsleven over het ecologisch verantwoord ondernemen van de watersector.
- **“Vergroening belastingenstelsel”.** Voorts zal Nederland op duurzaamheid gerichte economische relaties bevorderen door uitbreiding van belastingvoordelen voor duurzaamheidsfondsen en afspraken met - onder meer - pensioenfondsen.
- **Nederland zal zich inzetten om in 2003 afspraken te maken met de branche over de ontwikkeling van een duurzaamheidsvergelijking voor toerisme.**
- **De overheid zal stimuleren dat alle partijen in de keten van het toeristisch product in 2005 intensief samenwerken om de biodiversiteit te versterken en duurzaam te gebruiken.** De negatieve effecten op de biodiversiteit zullen moeten worden doorberekend aan de consument. Hiermee wordt een belangrijke Nederlandse bijdrage gegeven aan het werkprogramma onder auspiciën van de CSD.
- **Nederland zal een brede kennisbasis over de relatie toerisme en biodiversiteit te ontwikkelen** ter onderbouwing van de voortrekkersrol die Nederland voor zichzelf ziet weggelegd.

2.4.1 Genetische bronnen en eigendomsrechten

BELEID

Het behoud en duurzaam gebruik van genetische bronnen staat hoog op de agenda in internationale samenwerkingsverbanden op het vlak van biodiversiteit, landbouw, handel, biotechnologie en intellectueel eigendom. De beleidsvorming over dit onderwerp is relatief jong en omspant slechts enkele jaren als reactie op recente baanbrekende ontwikkelingen in de 'life sciences'. In het kielzog daarvan woedt een maatschappelijke discussie over intellectueel eigendom in relatie tot levende organismen waaronder de mens.

De Regering heeft in 2002 de beleidsnota "Bronnen van Bestaan" uitgebracht over genetische bronnen. Deze nota heeft betrekking op plantaardig, dierlijk en microbiëel genetisch materiaal. Hoofddoelstelling van het beleid is te komen tot behoud, beheer en duurzaam gebruik van genetische bronnen, en tot een billijke verdeling van de voordelen die voortkomen uit het gebruik van deze bronnen. Aan de orde komen het behoud van genetische bronnen in het veld ('in situ' en 'on farm') en in collecties ('ex situ'), en het gebruik van genetische bronnen zowel voor niet-commerciële doeleinden zoals natuurbeheer als voor landbouw, voedselvoorziening en (agro)industriële toepassingen. De nota integreert nationale en internationale ontwikkelingen.

De internationale ontwikkelingen zijn in gang gezet in enkele mondiale fora zoals CBD, WTO en FAO. In het Biodiversiteitsverdrag is het behoud en het duurzaam gebruik van de genetische bronnen en een billijke verdeling van de voordelen van dat gebruik ervan een van de dragende pijlers. Het verdrag is dan ook het belangrijkste internationale kader voor het maken van algemene afspraken over het beheer en gebruik van genetische bronnen. Nederland streeft ernaar om tijdens de 6^e Conferentie van Partijen afspraken over toegang en verdeling van baten geaccepteerd te krijgen in de vorm van vrijwillige richtlijnen. Ook biedt het verdrag goede mogelijkheden om de informatie-uitwisseling over beleid en wetgeving t.a.v. beheer en gebruik van genetische bronnen te verbeteren.

In de CBD is in 1994 vastgesteld dat landen soevereine rechten hebben over de genetische bronnen binnen hun territoriale grenzen. Door bilaterale overeenkomsten kan de toegang en het verdelen van de voordelen worden geregeld. De soevereine staten mogen zelf bepalen hoe binnen hun land de eigendomsrechten geregeld zijn. De positie van inheemse volkeren en traditionele kennis krijgt daarbij speciale aandacht. De bescherming van hun eigendomsrechten over genetische bronnen en de bijbehorende traditionele kennis staat daarbij centraal.

Een tweede forum waar gesproken wordt over genetische bronnen is de FAO waar in 2001 een internationaal verdrag over plantgenetische bronnen voor de landbouw werd aangenomen. Dit juridisch bindende verdrag was een belangrijke stap op weg naar de implementatie van het gedachtegoed van de CBD over genetische bronnen voor landbouw en voedselvoorziening. Ook is het een belangrijke aanwinst voor het werk van de internationaal opererende genenbanken voor onderzoek, training en veredeling. Centraal in het nieuwe verdrag staat het Multilateraal Systeem voor Toegang en Verdeling van de Opbrengsten. Het systeem heeft alleen betrekking op genetisch materiaal van belang voor de voedselproductie. De CBD zal aanvullende afspraken moeten maken voor commercieel en farmaceutisch gebruik.

Voordat genetische bronnen een onderwerp op de internationale beleidsagenda werden, was er vaak sprake van vrije uitwisseling van plantgenetisch materiaal. Het toenemende potentiële

financiële winst bij het gebruik ervan leidde ertoe dat steeds meer gebruik werd gemaakt van de mogelijkheden van bescherming van intellectueel eigendom bij producten waar genetische hulpbronnen aan ten grondslag hebben gelegen. Met name door WTO-verdrag van 1995 over handelsgerelateerde intellectuele eigendom (TRIPS) heeft de bescherming van intellectueel eigendom een meer bindend karakter gekregen.

TRIPS schrijft voor dat bescherming beschikbaar moet zijn voor iedere uitvinding. Dieren kunnen van deze verplichting worden uitgezonderd, plantenrassen daarentegen dienen wel beschermd te worden. WTO-leden zijn vrij om te kiezen voor bescherming via hetzij octrooirecht, hetzij een effectief eigen systeem, of via een combinatie van beide. Voor de bescherming van octrooien bestaan verdragen, opgesteld onder auspiciën van de World Intellectual Property Organisation (WIPO). Deze verdragen zijn omgezet in de EU-octrooirichtlijn en nationaal in de Rijsoctrooiwet. In Nederland worden plantenrassen beschermd via het kwekersrecht, conform het Internationaal Verdrag inzake Kweekproducten (het UPOV-verdrag). Dit verdrag wordt geïmplementeerd via de Zaaizaad- en Plantgoedwet. Dit wordt beschouwd als een effectief eigen systeem.

Ontwikkelingslanden hebben problemen met de implementatie van TRIPS. Zij kunnen vaak niet voldoen aan de bepalingen door hun gebrekkige wetgeving en infrastructuur en willen dat soms ook niet. Zo houdt UPOV volgens hen onvoldoende rekening met lokale en inheemse boerengemeenschappen die vaak een belangrijke bron zijn van kennis op dit gebied. Zij leven van de vrije winning en uitwisseling van zaaizaad. Ontwikkelingslanden hadden tot 2000 – de minst ontwikkelde landen hebben tot 2005 – de tijd om de TRIPS-overeenkomst te implementeren.

TRIPS en CBD zitten overigens niet op een lijn. Het TRIPS gaat uit van het particuliere eigendom van genetisch materiaal en gerelateerde kennis, terwijl het CBD de soevereine staten aanwijst als eigenaren van genetische bronnen. Nederland gaat uit van het soevereine recht van staten op hun genetische bronnen en is terughoudend in de toekenning van octrooibescherming aan levend materiaal anders dan plantaardig materiaal. Nederland streeft naar de erkenning van UPOV als een effectief eigen systeem ter bescherming van plantenrassen. Bewust is gekozen voor het UPOV vanwege de flexibiliteit op landenniveau en omdat het bescherming kan bieden waar octrooibescherming dat niet kan. Hoewel het landen vrij staat een eigen systeem te kiezen pleit Nederland voor het UPOV-model, zodat wetgeving zoveel mogelijk geharmoniseerd kan worden.

Eigenaren van traditionele kennis zijn zich bewust van de waarde van hun kennis voor voedselzekerheid, bescherming van biodiversiteit en gezondheid, maar vaak ontbreekt een effectieve mogelijkheid tot eigendomsbescherming. Het bestaande internationale systeem voor intellectueel eigendom sluit onvoldoende aan op de behoeften en omstandigheden van eigenaren van traditionele kennis. Concepten als ‘gemeenschap’, ‘collectief’, en ‘inheems’ zijn moeilijk in het bestaande systeem in te passen. Het Nederlandse beleid is gericht op bevordering van studie van dit probleem en bevordering van goede algemene, en specifiek juridische voorlichting. Tevens zijn er proefprojecten nodig om te bezien hoe bestaande formele systemen van intellectueel eigendom voor bescherming van traditionele kennis kunnen worden toegepast. Ter voorbereiding van de 6^e Conferentie van Partijen bij het Biodiversiteitsverdrag is een preconsultatie-proces gestart met DOV-partnerlanden op het onderwerp Toegang en Billijke Verdeling.

PROGRAMMA

- **Nederland hecht eraan dat ontwikkelingslanden voldoende capaciteit hebben voor het beheer en het gebruik van genetische bronnen.** In deze landen is het overgrote merendeel van de genetische bronnen op aarde aanwezig, terwijl er door armoede onvoldoende middelen zijn om invulling te geven aan de internationale afspraken over behoud en duurzaam gebruik van deze genetische bronnen. In het kader van bilaterale ontwikkelingssamenwerking maar ook multilateraal zal Nederland hier aandacht aan besteden.
- **Ontwikkeling, samen met het Nederlandse bedrijfsleven, van een gedragscode** voor het gebruik van genetisch materiaal uit ontwikkelingslanden en als experiment toepassen van deze gedragscode in onder meer de landen waar Nederland een Duurzaam Ontwikkelingsverdrag mee heeft (de zgn. DOV-landen).
- **Nederland onderkent dat de CBD, waar het toegang en billijke verdeling van genetische bronnen betreft, onvoldoende richting geeft.** Nederland zet zich derhalve actief in voor het vaststellen van vrijwillige richtlijnen (COP6-CBD), aangevuld met duidelijke committeringen op het gebied van capaciteitsopbouw. In deze richtlijnen is afgesproken dat de systemen voor toegang en billijke verdeling van genetische bronnen gebaseerd moeten zijn op nationale of regionale strategieën. Ook wordt daarin vastgelegd hoe wordt omgegaan met derivaten en producten. Nederland streeft erna dat dit pakket van maatregelen daadwerkelijk leidt tot een effectieve invulling van toegang en billijke verdeling ten behoeve van duurzame ontwikkeling. Nederland zal dit nauwgezet monitoren. Indien blijkt dat de richtlijnen niet leiden tot deze effectieve invulling zet Nederland zich in voor verdergaande maatregelen, bijvoorbeeld in de vorm van een juridisch bindend instrument tenminste op EU-niveau. Daarin worden dan ook nadere afspraken gemaakt over de reikwijdte en de manier waarop en de mate waarin omgegaan wordt met derivaten en producten, alsmede de wijze waarop en de mate waarin de oorsprong van genetische bronnen bij de aanvraag voor intellectueel eigendomsrechten.
- **Experimenten met betrekking tot compensatie, kennisuitwisseling en technologie-overdracht;** Nederland zal ervoor pleiten om bij het intellectueel eigendom op planten en dieren het land van herkomst te vermelden.
- **Nederland zal de dialoog en het contact bevorderen tussen eigenaren van traditionele kennis, de private sector, regeringen, NGO's en andere belanghebbenden,** en assisteren in de ontwikkeling van samenwerkingsvormen tussen deze groepen op lokaal, nationaal, regionaal en internationaal niveau.
- **Nederland zal bijdragen aan de bewustwording over de potentiële commerciële waarde van traditionele kennis,** onder andere op scholen en in lesmateriaal, en aan de ontwikkeling van methodes voor de economische waardering van traditionele kennis. Nederland zal in samenwerking met de World Intellectual Property Organisation (WIPO) bijdragen aan het aanpassen van verwachtingen door effectieve bewustwording over de rol en aard van bescherming van intellectueel eigendom in relatie tot traditionele kennis. Dit betreft ook juridische adviezen aan regeringen over wetgeving die traditionele kennis beschermt. Nederland zal trainingen ondersteunen voor eigenaren van traditionele kennis en overheidsfunctionarissen over opties onder het bestaande formele systeem voor intellectueel eigendom voor bescherming van traditionele kennis. Tevens zal training ondersteund worden aan eigenaren van traditionele kennis in onderhandelen, opstellen, uitvoeren en handhaven van contracten.
- **Nederland zal studies ondersteunen over de relatie tussen collectiviteit van traditionele kennis en intellectuele eigendomsrechten,** meer in het bijzonder het testen van opties voor het collectief verkrijgen, beheren en handhaven van intellectuele eigendomsrechten door associaties van eigenaren van inheemse kennis. Nederland zal studies ondersteunen van gewoonterecht en protocollen in lokale en traditionele gemeenschappen, die moeten leiden tot conclusies relevant voor het formele systeem van

intellectueel eigendom. Tevens zal Nederland praktische proefprojecten op lokaal niveau ondersteunen waarin bestaande formele systemen voor bescherming van intellectueel eigendom worden toegepast op traditionele kennis. Nederland zal aandacht geven aan capaciteitsopbouw bij inheemse groeperingen via bilaterale kanalen in het kader van reguliere OS-programma's.

2.4.2 Genetische bronnen, biotechnologie

BELEID

Bij het gebruik van genetische bronnen speelt de biotechnologie een rol van eminente betekenis. Biotechnologische technieken en processen worden gebruikt voor de ontwikkeling van betere producten en productieprocessen voor industriële, agrarische en maatschappelijke toepassingen. Dit kan variëren van de 'klassieke' veredeling van een soort tot geheel nieuwe technieken zoals de vermeerderingstechniek van het kloneren en de genetische modificatie, waarbij genetische informatie van het ene op het andere organisme wordt overgebracht. De biotechnologie kan overigens ook worden gebruikt om de genetische bronnen te analyseren.

De toepassingsmogelijkheden van biotechnologie zullen kansen met zich meebrengen voor de kwaliteit en effectiviteit van de gezondheidszorg, de landbouw en de verbetering van het milieu. Aan de andere kant zijn aan deze technologie de nodige risico's verbonden. Omdat zowel de kansen als de risico's van deze voor de toekomst eminent belangrijke technologie maatschappelijk zeer ingrijpende implicaties hebben, is een evenwichtig beleid, dat recht doet aan alle aspecten, van essentieel belang. In Nederland is het beleid voor dit belangrijke terrein neergelegd in de Integrale Nota Biotechnologie. Het leidend principe van dit beleid is dat het benutten van de kansen in de biotechnologie gepaard moet gaan met de nodige waarborgen. Daarbij gaat het om veiligheid, transparantie van besluitvorming, keuzevrijheid van de burger, ethische aanvaardbaarheid en de toepassing van het voorzorgbeginsel.

Nederlandse toepassing van het voorzorgsbeginsel

Veldproeven of markttoelatingen zullen alleen worden toegestaan als op wetenschappelijke wijze in voldoende mate is aangetoond dat zij geen of een aanvaardbaar risico voor mens en milieu hebben. Daarbij wordt zowel gelet op de ernst van de mogelijke effecten als op de waarschijnlijkheid dat ze optreden. Wanneer op basis van onvoldoende zekerheden in de aannames de risico's te groot worden geacht, wordt conform het voorzorgsbeginsel de introductie niet toegestaan.

Ook internationaal zijn afspraken gemaakt over de beperking van risico's van moderne biotechnologie. Belangrijk zijn daarbij de bestaande EU-richtlijnen met betrekking tot genetische modificatie en het Cartagena-protocol inzake veiligheid van grensoverschrijdend verkeer van genetisch gemodificeerde organismen (Biosafety Protocol).

PROGRAMMA

- **Nederland bevordert de totstandkoming van internationale afspraken en regelgeving.** Die moet ontwikkelingslanden in staat stellen optimaal te profiteren van de kansen van de biotechnologie, en mogelijke bedreigingen vanuit het oogpunt van armoedebestrijding en duurzame ontwikkeling zoveel mogelijk beteugelen.
- **Nederland stelt kennis van publieke organisaties beschikbaar aan ontwikkelingslanden.** Zo willen we op lokale leest geschoeide toepassingen van biotechnologie bevorderen en private organisaties stimuleren om hetzelfde te doen. Nederland ondersteunt die landen bij het ontwikkelen van een eigen onderzoeks- en

beleidsagenda op het gebied van biotechnologie en werkt mee aan capaciteitsopbouw in ontwikkelingslanden op die gebieden.

- **Nederland zal internationaal aandringen op een billijke Noord-Zuid verdeling van de voordelen van het gebruik van biodiversiteit** en zal zelf bilaterale projecten starten, in samenwerking met het Nederlandse bedrijfsleven. Daarbij zorgen we voor een relatie met ons overige beleid op het gebied van (bio)technologie, onder andere via de EU-regelgeving en het Protocol voor Bioveiligheid (Biosafety Protocol).
- **Nederland zal steun geven aan de capaciteits- en kennisontwikkeling op het gebied van biotechnologie, met name gericht op de relatie tussen armoede en biodiversiteit, in ontwikkelingslanden en Midden- en Oost-Europa.** Hier ligt een belangrijke rol voor de Nederlandse expertise-instellingen en biotechnologiebedrijven, bijvoorbeeld in informatie- en kennisuitwisseling, steun bij de ontwikkeling van expertise in deze landen en joint-ventures.

2.5 Klimaat

BELEID

Veranderingen in het klimaat zullen ver strekkende gevolgen hebben voor de biodiversiteit. Ecologische optima voor planten en dieren, en dus ook voor de landbouw en veeteelt, zullen verschuiven. De relatief snelle veranderingen zullen de natuurlijke balans (verder) verstoren. Koraalriffen zouden zelfs geheel kunnen verdwijnen. De gevolgen zullen ook voor de mens ingrijpend zijn. Omgekeerd zal het verlies van biodiversiteit, met name de teloorgang van ecosystemen en de verstoringen van de natuurlijke processen, zijn weerslag hebben op het klimaat.

Om dit mondiale probleem aan te pakken is in 1992 het Raamverdrag inzake Klimaatverandering (UNFCCC) afgesloten. Dit verdrag beoogt concentraties van broeikasgassen te stabiliseren binnen een tijdsbestek dat ecosystemen in staat stelt zich op natuurlijke wijze aan te passen aan de veranderingen. De verdragspartijen verplichten zich o.a. duurzame ontwikkeling te bevorderen en samen te werken bij de instandhouding en uitbreiding van reservoirs ('sinks') van alle broeikasgassen. Een nadere invulling kreeg het internationale klimaatbeleid in het Kyoto-protocol van 1997. Hierin zijn afspraken gemaakt m.b.t. de totale uitstoot van broeikasgassen (emissie minus vastlegging) voor de periode 2008-2012. Voor Nederland gaat het om een reductie van 6% ten opzichte van het emissieniveau in 1990. Er zijn mechanismen ontworpen die een dergelijke reductie mogelijk moeten maken door internationale samenwerking: Joint Implementation tussen geïndustrialiseerde landen onderling, internationale emissie handel en het Clean Development Mechanism (CDM) waarin geïndustrialiseerde en niet-geïndustrialiseerde landen samenwerken.

Naast reductie van de uitstoot van broeikasgassen kan volgens het Kyoto-protocol ook extra binding van koolstofdioxide door andere manieren van landgebruik, duurzaam bosbeheer en herbebossing bijdragen tot een vermindering van het broeikaseffect. Tijdens de Klimaatconferentie in Marakesh zijn er afspraken gemaakt over de spelregels hiervoor. De praktische invulling is de komende twee jaar aan de orde. Het gaat daarbij nadrukkelijk ook om de neveneffecten op de biodiversiteit. De uitvoeringsnota Klimaat deel II gaat hier nader op in.

Het Nederlandse klimaatbeleid richt zich enerzijds op de aanpak van de oorzaken van het broeikaseffect (emissies) en anderzijds op maatregelen tegen de effecten van de klimaatverandering. Van de 6% reductie van het emissieniveau wil Nederland minimaal de helft door maatregelen in eigen land realiseren. Daarbij moet het gaan om aantoonbare en duurzame emissiereducties. Gebruikmaking van mechanismen om de nationale emissie door internationale samenwerking elders te realiseren ziet Nederland als een aanvulling hierop. Het mag niet zo zijn dat internationale mechanismen en natuurlijke 'sinks' ertoe leiden dat de noodzaak tot binnenlandse reductie niet serieus wordt genomen.

Ontwikkelingslanden, en dan met name de armen in die landen, zijn het meest kwetsbaar voor de effecten van klimaatsverandering en het minst bij machte daar iets aan te doen. Daarom moeten activiteiten in het kader van het CDM een bijdrage leveren aan de duurzame ontwikkeling van de betrokken ontwikkelingslanden. Dergelijke projecten en programma's moeten worden ondersteund door de plaatselijke bevolking en mogen geen nadelige sociale, economische of ecologische gevolgen hebben. Inheemse volken nemen in deze discussie een bijzondere plaats in door hun directe relatie met hun natuurlijke leefomgeving. Om het mogelijk te maken dat ook ontwikkelingslanden hun klimaatbeleid kunnen ontwikkelen en

uitvoeren richt het Nederlandse OS-beleid zich op het ondersteunen van hun capaciteitsopbouw.

PROGRAMMA

- **Nederland streeft ernaar om de synergie te bevorderen tussen het Klimaatverdrag en de overige milieuverdragen** (Biodiversiteitsverdrag, Woestijnverdrag en het United Nations Forum on the Forests). Nederland zal in het ontwikkelingssamenwerkingsbeleid meer aandacht geven aan de belangrijke rol van bossen in de klimaathuishouding.
- **Nederland zal actief bijdragen aan de discussies over de plaats van versterking en het duurzaam gebruik van biodiversiteit binnen de uitvoering van het Klimaatverdrag.** Zeeën en kusten, wetlands en bossen krijgen daarbij prioriteit. Maatregelen dienen gedragen te worden door de lokale (inheemse) bevolking en zullen geen nadelige sociaal-economische en milieu-implicaties mogen hebben. Bij de uitvoering van het Klimaatverdrag is voor Nederland het uitgangspunt de multifunctionaliteit van bossen en andere ecosystemen. Dat betekent dat het vastleggen van koolstof niet los mag worden gezien van de andere functies van die ecosystemen.
- **Nederland zal in internationaal verband, met name ook in EU kader, een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van specifieke instrumenten voor de uitvoering van het klimaatbeleid.** Daarbij gaat het b.v. om methoden om te bepalen wat de gevolgen zijn van klimaatmaatregelen op de biodiversiteit en andersom. Te denken valt aan het ontwikkelen van een set van criteria en indicatoren zoals deze ook voor duurzaam bosbeheer worden gemaakt. Nederland zal studie verrichten naar de eventuele mogelijkheden die het CDM kan bieden met het oog op versterking en duurzaam gebruik van de biodiversiteit.
- **Nederland zal innovatieve financieringsmechanismen onderzoeken** die fondsen voor klimaatmaatregelen koppelen aan andere inkomstenbronnen die beschikbaar zijn voor de instandhouding van de verschillende functies van bossen.

2.6 Water als deel van terrestrische ecosystemen

Water is een dermate veelomvattend onderwerp dat het in deze nota zowel als thema is opgenomen, alsook onder het hoofdstuk Ecosystemen (3.3). De onderhavige paragraaf behandelt de rol van water als substantie in terrestrische ecosystemen. Paragraaf 3.3 behandelt de gebiedsgebonden aspecten van (zoet)water.

BELEID

Water is één van de abiotische elementen en als zodanig een voorwaarde voor de biodiversiteit. De beschikbaarheid van water in ecosystemen, zowel voor natuurlijke als landbouwecosystemen bepaalt voor een belangrijk deel de rijkdom en het productievermogen. In ecosystemen is de watercyclus van verdamping en transpiratie tot regen en opname van vocht door het ecosysteem van groot belang voor de processen als fotosynthese, biologische afbraak en vertering. De biomassa aanwezig in een ecosysteem heeft een relatie met de beschikbaarheid van water.

Een abnormale overvloed (overstromingen) of een tekort aan water (droogte) heeft gevolgen voor de biodiversiteit: verstoring van de natuurlijke processen en massale sterfte van vegetatie en fauna kunnen het gevolg zijn. Een ecosysteem met de soorten daarbinnen wordt dan genoodzaakt een evenwicht te zoeken en zich aan te passen aan de nieuwe omstandigheden. Als die veranderingen te snel gaan of te groot zijn, kunnen verstoringen in de waterhuishoudingen leiden tot ernstige degradatie van de vegetatie en verwoestijning. Aan de andere kant spelen natuurlijke klimatologische processen vaak ook een rol in het stand houden van de biodiversiteit.

Hoe geeft Nederland zelf vorm aan ‘Water als deel van terrestrische ecosystemen’?

- Nederland investeert in de veiligstelling en uitbreiding van natte ecosystemen, in het bijzonder in het rivierengebied en rondom de grote wateren (Waddenzee, IJsselmeer en Deltawateren).
- In het kader van ‘Waterbeheer in de 21e eeuw’ werken provincies en waterschappen voor de deelstroomgebieden in Nederland visies uit die gericht zijn op een meer duurzaam waterbeheer in Nederland. Hierbij krijgen ruimtelijke maatregelen de voorkeur boven technische maatregelen. Eén van de uitgangspunten hierbij is dat de deelstroomgebiedsvisies aansluiten bij de randvoorwaarden die de natuur stelt.
- Nederland bevordert in relatie tot waterbeheer en -gebruik de principes ‘de gebruiker betaalt’ en het ‘profijtbeginsel’.

De beschikbaarheid van schoon en voldoende drinkwater zal een van de grote uitdagingen zijn van de 21^e eeuw. Huishoudens, landbouw, industrie en natuur kunnen niet zonder. Alle gebruikers dienen zich terdege te realiseren dat onzorgvuldige wateronttrekking en de aanleg van dammen een groot effect hebben op de beschikbaarheid van water in ecosystemen en op het hydrologische regime van rivieren en wetlands. Ook bij het bepalen van de eerder genoemde ecologische voetafdruk dient het verbruik van water te worden meegenomen.

Onverstandig gebruik van water in landbouwsystemen kan leiden tot erosie of verzilting van bodems. De daaruit voortvloeiende degradatie kan de bodem ongeschikt maken voor verdere landbouw. Zorgvuldig gebruik van water is daarom een zaak van essentieel belang. Aanpassing van landbouwrassen aan een gewijzigde beschikbaarheid van water vraagt immers een nieuwe selectie die lange tijd kan duren.

Een regelmatige voorziening van water voor de landbouw kan niet zonder duurzaam beheer van stroomgebieden. Ontbossing, bosdegradatie en andere ingrepen in regulerende ecosystemen bovenstrooms hebben grote gevolgen benedenstrooms, zowel voor de bevolking en de landbouw als voor de natuurlijke ecosystemen. Ze kunnen zowel overstromingen als droogtes ten gevolge hebben en bovendien leiden tot veranderingen van het microklimaat met ernstige gevolgen voor de (agro)ecosystemen (bv. winderosie). Er is een wederzijds afhankelijke relatie tussen ecosystemen en water.

Nederland geeft ook aandacht aan de relatie van water en gezondheid. Schoon water is een vereiste voor algemene hygiëne. Vervuiling van grond- en oppervlaktewater door bijvoorbeeld kwik en arsenicum kan ziektes veroorzaken. Bovendien zijn veel organismen die ziektes veroorzaken aan water gebonden (b.v. bij malaria). Verder besteedt Nederland aandacht aan conflicten die met water en waterverdeling samenhangen. Dit speelt zowel tussen landen als op lokaal niveau wanneer door dammen, irrigatie, waterputten of ontbossing de beschikbaarheid van water verandert.

Het internationale beleid ten aanzien van water en biodiversiteit is uitgewerkt op het Wereld Water Forum en in het gezamenlijke werkprogramma van de CBD en het Ramsar-verdrag voor inlandse wateren.

De ministeriële verklaring van het 2de Wereld Water forum noemde zeven uitdagingen. Deze uitdagingen reflecteren de internationale consensus op het gebied van waterzekerheid en verschaffen een structuur waarin de centrale thema's voor de ondersteuning van verbeterd waterbeheer in de toekomst herkenbaar zijn. De zeven uitdagingen zijn de volgende: voorzien in basisbehoeften, verzekeren van de voedselvoorziening, beschermend van de ecosystemen, delen van water risicobeheersing, het in sociale en economische zin waarderen van water, en verstandig waterbeheer.

Nederland zal dan ook versterkt inzetten op integraal waterbeheer. Hierbij wordt onder andere het initiatief getiteld "International Dialogue on Water, Food and Environment" ondersteund. Deze dialoog spitst zich toe op onderzoek en innovatieve programma's gericht op verbeterde instrumenten voor waardering en planning van watergebruik in de landbouw versus onderhoud van ecosystemen, c.q. behoud en duurzaam gebruik van (agro)biodiversiteit. Het effect van allerlei handelen op water en biodiversiteit wordt uitgewerkt in milieueffectrapportages (mer) en strategische milieuanalyses (SEAN) waarbij alternatieven uitgewerkt worden die een minder negatieve impact hebben. Nederland ondersteunt het ontwikkelen van methodes voor verbeterd integraal waterbeheer op het niveau van lokale en internationale stroomgebieden. Het beschikbaar maken of houden van voldoende en schoon water is in lijn met het beleid van de Verenigde Naties een belangrijke ontwikkelingsdoelstelling van ons land.

PROGRAMMA

- **Nederland zal bevorderen dat in het kader van het Wereld Water Forum, het Ramsarverdrag en de CBD binnen de ecosysteembenadering de samenhang wordt uitgewerkt tussen duurzaam gebruik van biodiversiteit, geïntegreerd waterbeheer en stroomgebiedenbeheer.** De eerlijke verdeling van de lasten en opbrengsten zowel binnen het nationale als in het regionale kader is hierbij van groot belang. Zowel bij deze programmalijnen als bij de andere, spelen de genderspecten een grote rol. Nederland hecht grote waarde aan het integreren hiervan in beleid en praktijk.
- **In internationaal kader zal Nederland aandacht vragen voor de samenhang van politiek-maatschappelijke conflicten en natuurlijke hulpbronnen** zowel op macro als micro niveau. Beschikbaarheid van water, zowel oppervlakte- als grondwater is hierbij vaak aan de orde.

- **Nederland zal onder meer met de programma's 'Water for Ecosystems' en 'Water for Food' bijdragen aan de internationale dialoog over water, voedsel en het milieu** in het kader van het derde Wereld Water Forum in Japan in 2003. Het gaat daarbij om het ontwikkelen van instrumenten voor beleid op het gebied van integraal waterbeheer, met name waar het gaat om de afwegingen tussen landbouwontwikkeling (irrigatie) versus natuurbescherming.
- **Nederland zal in het kader van de bilaterale ontwikkelingssamenwerking aandacht besteden aan de combinatie van functies via geïntegreerd waterbeheer op diverse niveaus.** Nederland zal bij de plattelands- en regionale ontwikkelingssectoren en in de landbouwsector – als die sectoren gekozen zijn door het betreffende land - het belang van stroomgebiedbeheer benadrukken. Dit omvat het duurzaam beheer van de natuurlijke ecosystemen, het zorgvuldig gebruik van water, het duurzaam gebruik van bossen en de combinatie van functies in beschermde gebieden en waterscheidingsgebieden.
- **Functiebeloning van de natuur voor de regelmatige voorziening van schoon water en voldoende drinkwater heeft prioriteit.** Het gevolg kan zijn een financiering van de regulatie en natuurlijke reiniging van water door waterscheidingsgebieden en andere ecosystemen (wetlands).
- **Nederland zal aandacht besteden aan vervuiling van water door industrie en mijnbouw** die effect heeft voor biodiversiteit en gezondheid.

3 ECOSYSTEMEN

3.1 Inleiding

Het Biodiversiteitsverdrag kent werkprogramma's voor verschillende ecosystemen. De systematiek van deze indeling vergemakkelijkt de internationale beleidsontwikkeling maar laat onverlet dat er grote samenhang en overlap is tussen de verschillende ecosystemen. Vloedbossen en mangroven zijn daarvan aansprekende voorbeelden. De indeling die de CBD maakt, is als volgt:

- bossen;
- zeeën, kusten en mariene wetlands;
- zoetwater ecosystemen;
- woestijnen, savannes en steppen;
- landbouwgebieden.

De Nederlandse inzet voor die ecosystemen wordt in dit hoofdstuk besproken.

Principes van de ecosysteembenadering

Bij de uitvoering en verdere ontwikkeling van het Biodiversiteitsverdrag wordt de ecosysteembenadering gehanteerd. Deze benadering is gebaseerd op het uitgangspunt dat het beheer van biodiversiteit zich op het snijvlak bevindt van ecologie, economie en sociaal-culturele aspecten. De 12 principes zijn onderling nauw verweven en complementair aan elkaar.

De 12 principes zijn:

1. De maatschappij bepaalt de doelen voor het beheer van ecosystemen. Ecosystemen vervullen immers ecologische, economische en sociaal-culturele functies.
2. Het beheer moet op het laagst mogelijke niveau plaatsvinden, vanwege de grotere efficiency en omdat dit bijdraagt aan de verantwoordelijkheid voor en betrokkenheid bij het beheer.
3. De beheerders van ecosystemen moeten rekening houden met de (actuele en potentiële) effecten van hun activiteiten op gebieden elders, vooral op aangrenzende ecosystemen.
4. Het is van belang ook de economische betekenis van mogelijke beheersvormen van het ecosysteem te doorgronden. Beheersprogramma's dienen a) economische activiteiten met negatieve effecten op de biologische diversiteit terug te dringen, b) impulsen te omvatten die duurzaam gebruik stimuleren en c) zoveel mogelijk kosten en baten te internaliseren.
5. Een sleutelkenmerk van de ecosysteembenadering is behoud van structuur en het functioneren van het ecosysteem. Behoud op langere termijn is meer gebaat bij het behoud van processen dan puur alleen het beschermen van soorten.
6. Het beheer van ecosystemen dient te zijn afgestemd op de grenzen die het ecosysteem stelt aan het functioneren ervan, waarbij rekening moet worden gehouden met de milieu- en omgevingscondities.
7. De ecosysteembenadering dient te worden toegepast op de juiste schaal in ruimte en tijd, die mede wordt bepaald door de onderlinge samenhang tussen de biologische diversiteit van het systeem. De grenzen aan het beheer worden concreet gedefinieerd door gebruikers, beheerders en wetenschappers gezamenlijk.
8. Doelstellingen voor beheer van het ecosysteem dienen een lange termijn perspectief te hebben, vanwege de diverse tijdschalen en naijleffecten die kenmerkend zijn voor processen in het ecosysteem.
9. Het beheer dient te erkennen dat veranderingen onvermijdelijk zijn. Er dient gebruik gemaakt te worden van mogelijkheden voor adaptief beheer, zonder daarbij opties voor de toekomst af te sluiten.
10. De ecosysteembenadering dient te streven naar de juiste balans tussen versterking en duurzaam gebruik van biologische diversiteit.
11. De ecosysteembenadering dient alle vormen van relevante informatie in acht te nemen, inclusief wetenschappelijke, inheemse en lokale kennis, innovaties en ervaringen.
12. Vanwege de complexiteit van de problemen die te maken hebben met het beheer van biodiversiteit dienen alle relevante maatschappelijke sectoren en wetenschappelijke disciplines betrokken te zijn in de ecosysteembenadering.

3.2. Bossen

BELEID

Nederland zet zich in voor de bescherming en het duurzaam gebruik van boscosecosystemen, zowel in de tropen als in gematigde en boreale streken. Het belangrijkste beleidsdocument blijft onverminderd het Regeringsstandpunt Tropisch Regenwoud (RTR) met dien verstande dat de doelstellingen zijn verbreed naar alle typen van bossen (zie kader). De sectorale benadering verhoudt zich goed tot de bilaterale en multilaterale inspanningen van Nederland ten behoeve van National Forest Programmes (nfp's)

De brede RTR-doelstellingen:

- actief beschermen van tropisch regenwoud, en andere hoogwaardige bossen (oerbossen);
- geen medewerking verlenen aan projecten en ontwikkelingen die het regenwoud of andere hoogwaardige bossen (kunnen) aantasten;
- bevorderen van landgebruiksplanning, landinrichting en duurzame land- en bosbouw;
- handel in tropisch hout: het beheersen van de gehele keten van duurzame kap tot aan de consument, via het stimuleren van de opstelling en uitvoering van lange termijn houtproductieplannen en andere instrumenten;
- lokaal, nationaal en internationaal stimuleren van (her) bebossingprojecten voor bosherstel vanuit de ecosystemenbenadering;
- versterken instituties en wetgeving, en participatie van de lokale bevolking ;
- versterken politiek en maatschappelijk draagvlak voor behoud en duurzaam beheer;
- verbeteren economische verhoudingen en verlichting van de schuldenlast;
- vergroting van mogelijkheden om (inter)nationaal beleid gericht op versterking en duurzaam beheer van bossen te voeren, door versterking van onderzoek en instituties.

Het mondiale bossenbeleid en de regie op de uitvoering krijgen vorm in een aantal internationale overlegstructuren: het bossenwerkprogramma van het Biodiversiteitsverdrag, het Bossenforum van de Verenigde Naties (UNFF), het Raamverdrag inzake Klimaatverandering (UNFCCC) , de Internationale Tropisch Hout Organisatie (ITHO), en in mindere mate het Verdrag ter bestrijding van Woestijnvorming (UNCCD).

Nederland koestert grote ambities op het gebied van bossen. Zo wil ons land bevorderen dat er in 2010 bindende afspraken zijn gemaakt voor duurzaam bosbeheer en dat de implementatie ervan adequaat ter hand genomen is. Nederland wil minimaal 25 % van het huidige mondiale bosareaal als natuurgebied beschermen. Er wordt gestreefd naar een mondiaal ecologisch netwerk dat de samenhang van natuurgebieden garandeert middels ecologische corridors, waar bossen een wezenlijk onderdeel van vormen. Het principe van de eerlijke verdeling van baten en lasten van het bos onder alle betrokkenen en van de zeggenschap over de bossen wordt onderschreven en zal worden uitgewerkt in het beleid.

Nederland heeft zich in de jaren negentig gebonden aan de ITHO 2000-doelstelling. Die mikte er op dat vanaf het jaar 2000 alleen nog hout op de markt zou komen dat afkomstig was uit duurzaam beheerde bossen. De ITHO-doelstelling is niet gehaald. Het Nederlandse beleid is er onverkort op gericht om alle hout dat op de Nederlandse markt wordt gebracht en verhandeld aantoonbaar afkomstig te laten zijn uit duurzaam beheerde, gecertificeerde bossen. Daarmee verkleinen we de ecologische voetafdruk in de houtexporterende landen.

Een andere belangrijke doelstelling is het kunnen vaststellen welke waarde we kunnen toekennen aan de bossen. Dat kan een monetaire, maar ook een niet-monetaire waarde zijn die kan verschillen op lokaal, nationaal of mondiaal niveau. Het inzichtelijk maken en

waarden van andere dan directe productiefuncties kan een belangrijk argument zijn voor het tegengaan van ontbossing en de financiering van de instandhouding en duurzaam beheer van de bossen. In het kader van VN-bossenconferenties, het Klimaatverdrag en de CBD wordt hieraan veel aandacht besteed.

In de Pan-Europese Bosbeschermingsconferenties (Straatsburg 1990, Helsinki 1993 en Lissabon 1998) zijn belangrijke resoluties aangenomen die ook leidend zijn voor het bossenbeleid van Nederland. Op het gebied van bescherming gaat het o.a. over het eerder genoemde minimumpercentage beschermd bosareaal en de vorming van het PEEN. Op het gebied van duurzaam bosbeheer betreft het o.a. de ontwikkeling van Europese criteria en indicatoren.

Naast het zien te bewerkstelligen van bindende internationale afspraken wordt er ook in bilaterale contacten gewerkt aan het bereiken van de RTR-doelstellingen. In de hulp aan ontwikkelingslanden en landen in Midden- en Oost-Europa staat centraal dat we de uitvoering van internationale verdragen willen bevorderen. Voorts ondersteunt Nederland de ontwikkeling en uitvoering van nationaal beleid in het kader van nationale bossenprogramma's. Voor de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking op bossengebied zijn nationale bossenprogramma's (nfp's) de basis. Nfp is een generieke term voor een breed gamma aan benaderingen van beleid, planning en uitvoering waarbij de integratie met armoedebestrijding centraal staat. De basisprincipes van een nfp zijn nationale soevereiniteit, partnership en participatie, intersectorale benaderingen en integratie van nationaal bosbeleid in duurzame ontwikkelings, milieu- en biodiversiteitsstrategieën. Nfp's zijn een goed middel om op nationaal niveau te komen tot duurzaam bosbeheer, ook vanwege de interactie tussen velduitvoering en beleidsvorming. Ook gaat er aandacht uit naar de samenhang tussen bosbeheer en catastrofes zoals overstromingen en aardverschuivingen.

Nederland zal het bestaande beleid van assistentie bij het bevorderen van verantwoord bosbeheer in een duurzame sociaal-economische context voortzetten. Speciale aandachtspunten bij het duurzaam gebruik van productiebos zijn: herstel van secundaire, geëxploiteerde en gedegradeerde bossen gevolgd door het duurzaam gebruik ervan, verantwoord faunabeheer en tegengaan van stroperij, voorkomen van illegale houtkap en -handel, omvorming van grootschalige exploitatie naar vormen van multifunctioneel bosbeheer, rehabilitatie van door verzuring aangetaste bossen, beperken van bosbranden, aanleg van nieuwe multifunctionele bossen en ketenbeheer; kortom, alle aspecten die van belang zijn in de keten tussen het bos en de aflevering van het eindproduct of dienst aan de consument. Houtkapbedrijven spelen hierin een sleutelrol.

PROGRAMMA

- **Nederland stelt zich als taak dat in 2010 mondiaal bindende afspraken over bescherming en duurzaam gebruik van bossen concreet zijn uitgewerkt.** Een nauwe samenwerking tussen alle relevante bossenfora is daarin een eerste stap: tijdens de 6^e Conferentie van Partijen van het Biodiversiteitsverdrag zal Nederland trachten om de internationale samenwerking op het gebied van bossen en biodiversiteit nieuw leven in te blazen. Er zal worden bevorderd dat de actieprogramma's van het Intergouvernementele Forum over de Bossen (IFF) worden uitgevoerd.

- **Nederland zal de totstandkoming bevorderen van beschermde bosgebieden zowel in de tropen als in boreale gebieden.** De beschermde gebieden worden gezien in een breder regionaal verband als onderdeel van ecologische netwerken met aandacht voor de sociaal-economische context en bufferzones.
- **Nederland maakt zich sterk voor het integreren van bossenprogramma's in armoedebestrijdingsstrategieën.**
- **In WTO- en ander kader zal Nederland zich inzetten voor maatregelen die duurzaam bosbeheer bevorderen en de handel in illegaal geogst hout tegengaan.** Nederland zal bij de komende onderhandelingen voor een verdere handelsliberalisatie aandacht vragen voor biodiversiteitdoelstellingen waar aantoonbaar duurzaam geproduceerde bosproducten van kunnen profiteren. Nederland zal zich tevens inzetten om het gebruik van certificering als instrument voor duurzaam bosbeheer te bevorderen.
- **Nederland bevordert dat er in 2010 mondiaal bindende afspraken zijn gemaakt over graadmeters en indicatoren voor duurzaam bosbeheer.** Nederland bevordert in de partnerlanden de ontwikkeling en toepassing daarvan. Dergelijke sets van graadmeters en indicatoren hebben een belangrijke functie voor de ontwikkeling, uitvoering en toetsing van bosbeheer en -beleid op zowel op het nationale niveau als op het niveau van de beheerseenheid. Er wordt zoveel mogelijk aansluiting gezocht bij de lopende regionale processen. Nederland zal zich inzetten om illegale houtkap en handel in illegaal geogst hout tegen te gaan. Dit zowel in internationale fora als ook in eigen land.
- **Nederland zal het behoud en duurzaam gebruik van bossen integreren in het brede ontwikkelingsbeleid en bevorderen dat deze integratie ook bij multilaterale organisaties en banken plaatsvindt.** In 2005 zullen er met Nederlandse financiële steun bij FAO en de Wereldbank programma's zijn uitgevoerd die bijdragen aan de integratie van het bosbeleid binnen deze organisaties en nationale overheden. Nederland zal onder meer bij het opstellen van de armoedebestrijdingstrategieën van de Wereldbank en andere regionale banken aandacht vragen voor de rol van het behoud en duurzaam gebruik van bossen, bij voorkeur via integratie in nationale bossenprogramma's.
- **Nederland treedt stimulerend en initiërend op bij de ontwikkeling van systemen voor waardering en beloning van thans niet-vermarktbaar bosfuncties** (op internationaal, nationaal en lokaal niveau). Dit kan leiden tot andere modaliteiten van internationale samenwerking, naast de ontwikkelings- of economische samenwerking. Studies en proefprojecten, eventueel in samenwerking met milieu-NGO's en de formulering van beleid zullen eventuele nieuwe wegen moeten wijzen. Nederland zal ook inspelen op de privatiseringstrend in de natuurbescherming in onder andere Midden- en Oost-Europa. Dit kan bijvoorbeeld door bij te dragen aan de ontwikkeling van modellen voor zelf-financiering en passende organisatievormen.
- **Nederland versterkt het gebruik van nationale bossenplannen in de uitvoering van het bossenbeleid.** De FAO zal worden gevraagd om samen met andere organisaties als de IUCN en lokale organisaties een adviserende en deels ondersteunende rol te spelen om nationale processen te versterken. Voorts zal Nederland het eigendom en duurzaam gebruik van bos als woon- en/of werkplaats voor de lokale bevolking bevorderen. Daarbij wordt speciale aandacht gegeven aan inheemse volken.
- **Nederland zal plattelandsontwikkeling zal in lijn met de sectorale benadering agroforestry bevorderen,** mede vanwege de lokale behoeften aan brandhout en/of bouw materiaal.
- **Nederland bevordert in eigen land en daarbuiten certificering als instrument ter bevordering van duurzaam bosbeheer en het gebruik van hout en andere bosproducten uit duurzame bronnen.** Om het aandeel gecertificeerd hout uit duurzaam beheerde bossen op de Nederlandse markt te vergroten en duidelijkheid te scheppen voor de consument zal de Regering het huidige systeem van vrijwillige minimumeisen

omvormen tot een meer sturend systeem binnen de kaders van de Raad van Accreditatie. In 2002 zal er een beoordelingsrichtlijn zijn ontwikkeld waarin ook sociaal-economische factoren zijn opgenomen.

- **Nederland zal het gebruik van duurzaam geproduceerd hout in eigen land bevorderen** door middel van instrumenten zoals het Beleidsprogramma Duurzaam Bouwen en het Programma Duurzaam Inkopen. Daarnaast wordt momenteel onderzocht in hoeverre het gebruik van duurzaam geproduceerd hout kan worden vergroot in het kader van de “vergroening” van het fiscale stelsel, via Groen Beleggen en middels een aantal wijzigingen in de Wet Milieubeheer. Het streven is te komen tot 25% aantoonbaar duurzaam geproduceerd hout op de Nederlandse markt in eind 2005. Dit zal gepaard gaan met een stimulerings- en voorlichtingscampagne voor aantoonbaar duurzaam geproduceerd hout. Ontwikkelingslanden krijgen hulp bij het ontwikkelen van de capaciteit om aan certificeringsschema's deel te nemen. De Regering zal zich tevens inzetten voor een toename van het aandeel gecertificeerd duurzaam geproduceerd hout op de Europese markt.

3.2 Zeeën, kusten en mariene wetlands

BELEID

Nederland zet zowel in Europees als in mondiaal verband in op de integratie van biodiversiteit in wet- en regelgeving voor zee- en kustbeheer, een en ander in lijn met het werkprogramma Mariene Biodiversiteit van de CBD. Geïntegreerd kustzonebeheer (integrated coastal zone management) is gebaseerd op duurzaamheid, een ontwikkelde internationale waterrechtsorde en ecologische, sociale en economische aspecten. De CBD-richtlijnen op basis van de ecosysteembenadering bieden hiervoor een geschikt handvat.

Het beleid is gericht op het bevorderen van de samenwerking binnen de Nederlandse watersector in relatie tot biodiversiteit en op een koppeling naar andere sectoren. De geografische prioriteiten voor samenwerkingsrelaties met ander landen staan uitgewerkt in het Programma Buitenlandse Waterinzet en worden wat betreft de ecologische relaties met Nederland via de Watervogelovereenkomst van de Conventie van Bonn uitgewerkt. De regionale kaders waar de Nederlandse kustwateren onderdeel van uitmaken zijn het OSPAR-Verdrag (Noordoost Atlantische Oceaan) en de Trilaterale Waddenzeesamenwerking.

Nederland zal bevorderen dat het biodiversiteitsbeleid wordt geïntegreerd in de herziening van het Europese visserijbeleid. Ook de programma's van organisaties als de FAO zijn van belang. Daarbij zet Nederland in op het wegnemen van beleidsmatige stimulansen voor niet-duurzame productie en het bevorderen van duurzame alternatieven.

Het Nederlandse beleid gericht op walvissen wordt onverkort voortgezet. De schattingen over de omvang van sommige walvispopulaties lopen uiteen. Met sommige van de 76 verschillende walvissen en walvisachtigen gaat het beter dan met andere. Met betrekking tot de toekomstige mogelijkheden van commerciële walvisvaart is het wenselijk dat Nederland streeft naar een oplossing die door alle partijen van de Internationale Walvisvaart Commissie (IWC) kan worden geaccepteerd. Voorkomen dient te worden dat de IWC uiteen valt naar aanleiding van de discussies rond een Herzien Management Systeem (Revised Management System).

PROGRAMMA

- **Nederland ondersteunt het werkprogramma Mariene Biodiversiteit van de Conventie inzake Biologische Biodiversiteit en gerelateerde intergouvernementele afspraken.** In dat kader blijft Nederland aandringen op de vaststelling van internationale richtlijnen voor de integratie van biodiversiteit in bestaande en toekomstige wet- en regelgeving voor geïntegreerd zee- en kustbeheer.
- **Nederland stimuleert de totstandkoming van beschermde gebieden en zal het beheer ervan ondersteunen** door institutionele versterking van de autoriteiten en lokale groeperingen middels kennis- en expertiseoverdracht, en door capaciteitsopbouw. De inzet zal zich concentreren op de prioritaire ontwikkelingslanden en op die gebieden waar Nederland via migrerende watervogels een ecologische relaties mee heeft, zoals een aantal getijdengebieden langs de West-Afrikaanse kust en de Russische toendra. Nederland zet zich in om uiterlijk in 2015 afspraken tot stand te brengen over het duurzaam beheer van die gedeelten van de oceanen die niet onder de jurisdictie van afzonderlijke landen vallen (ook wel aangeduid als de 'global commons').
- **Nederland blijft zich inzetten voor het Antarctisch Verdrag** en zal bij het binnenlands

beleid uitvoering geven aan de Wet Bescherming Antarctica. De ongereptheid van het gebied in het algemeen en de ondersteuning van op Antarctica toegespitste overeenkomsten, zoals de Albatros Overeenkomst van het Bonn Verdrag zijn de bases van beleid. Nederland is tegen het exploiteren van natuurlijke voorraden op Antarctica. De Nederlandse betrokkenheid met de Arctische regio zal worden geïntensiveerd door de onlangs verkregen status als Permanente Waarnemer bij de Arctische Raad.

- **In het kader van de ontwikkelingssamenwerking zal het duurzame gebruik van mariene biodiversiteit en het behoud van kwetsbare kustecosystemen worden bevorderd.** Grensoverschrijdende samenwerking is dikwijls een voorwaarde voor effectief kustbeleid.
- **Nederland draagt actief bij aan de uitwerking van de EU-kustzonestrategie,** mede door ondersteuning van de Europese Unie voor Kustbescherming (EUCC). De EUCC speelt een belangrijke rol in programma's en beleidsstrategieën voor de Europese kust. In dit verband zal de harmonisatie en een uniforme interpretatie van de biodiversiteitsdoelstellingen worden bevorderd.
- **In 2002 zijn voor de Noordzee de ecologische kwaliteitsdoelen geformuleerd, op basis waarvan met betrokken sectoren afspraken over duurzaam gebruik worden gemaakt.** Het instellen van ecosysteendoelen voor de Noordzee zal in Europees verband navolging moeten krijgen. Wat betreft het duurzame gebruik van de Noordzee wordt aansluiting gezocht bij bestaande internationale beleidstrajecten, zoals bijvoorbeeld het traject voor de herziening van het visserijbeleid van de Europese Unie in 2003 en het OSPAR-verdrag.
- **In 2010 is in internationaal verband het unieke karakter van de Waddenzee veiliggesteld** en is het gebruik in evenwicht gebracht met het ecologisch functioneren. De mogelijkheden voor een internationaal park in de Waddenzee worden onderzocht, alsmede een versterking van zoet-zout overgangen.
- **De mariene samenwerkingsrelatie met de Nederlandse Antillen en Aruba zal worden voortgezet** waarbij verdere aansluiting wordt gezocht bij het internationale samenwerkingskader in de Caribische Zee, gericht op de versterking van biodiversiteit (het onderdeel van het Cartagena-Verdrag dat zich richt op de natuur in het mariene milieu). De samenwerking richt zich voorts op de bescherming van koralen in relatie tot interacties met het terrestrische milieu en het toerisme, en op de samenwerking bij de bescherming van bedreigde diersoorten, zoals zeeschildpadden. Nederland zal zich aansluiten bij het Internationaal Koraalriffen Initiatief waarin de Antillen penvoerend zullen zijn.
- **Nederland zal actief deelnemen aan het debat dat in Europees verband zal worden gevoerd over het Gemeenschappelijk Visserij Beleid** op basis van het onlangs gepresenteerde 'Groenboek'. Aan de uitvoering van het EU-Biodiversiteitsactieplan voor deze sector zal worden meegewerkt. Er wordt ingezet op afspraken wereldwijd op regionaal niveau in 2015 voor de duurzame vangst van vis, krill en andere zeeorganismen. Nederland zal andere landen ondersteunen bij opleiding, onderzoek, controle en het bevorderen van samenhang in beleid voor duurzame visserij.
- **Nederland richt zich op de samenhang tussen de Gedragscode voor Verantwoordelijke Visserij van de FAO en de uitwerking van de CBD-principes.** Het gebruik van alternatieve duurzame vismethoden zal onder andere worden gestimuleerd door het ondersteunen van de artisanale en traditionele visserij. Speciaal aan de landen waar de Nederlandse visserij in territoriale wateren actief is, zal aandacht worden besteed. Tevens zal aandacht worden geschonken aan de mogelijkheden voor bescherming van gebieden die een kraamkamerfunctie voor vissen hebben. Kennis van visbestanden om verantwoorde visserijquota te kunnen bepalen is een belangrijk instrument om duurzame visserij te kunnen bevorderen. Nederland financiert dergelijk onderzoek voor pelagische visbestanden in de wateren van Mauritië.

3.3 Wetlands, zoetwater-ecosystemen

BELEID

Voor Nederland is het een belangrijke uitdaging om internationaal bij te dragen aan verbetering van het waterbeheer in relatie tot natuur, milieu en ruimte, en waar nodig rekening houdend met de economische ontwikkeling van minder draagkrachtige landen en vanzelfsprekend vooral met de economische mogelijkheden van armen in die landen. De grote Nederlandse betrokkenheid bij integraal waterbeheer en de waardering voor de Nederlandse kennis op het gebied in het buitenland bieden volop mogelijkheden om deze uitdaging aan te gaan.

Nederland zal een actieve bijdrage leveren aan de verdere ontwikkeling en versterking van het instrumentarium van internationale verdragen, gericht op verstandig gebruik van wetlands en op integratie van wetlandbeleid in ander (internationaal) beleid. Prioriteit gaat uit naar de bescherming van natte ecosystemen van internationale betekenis die van voldoende omvang en kwaliteit zijn. Het internationale beleidskader wordt vooral gevormd door het Biodiversiteitsverdrag en de Wetland Conventie, ook wel aangeduid met Ramsar-Verdrag. Ook de Kaderrichtlijn Water is van belang. Via het Programma Buitenlandse Waterinzet (Partners voor Water) zal worden ingezet op een versterking van de Nederlandse waterinzet in het buitenland volgens het concept van integraal waterbeheer, met inbegrip van duurzaamheid, (ecologische) kennis en (internationale) rechtsorde. De samenwerking binnen de Nederlandse watersector wordt hiertoe bevorderd.

Hoe geeft Nederland zelf vorm aan ‘Wetlands, zoetwater-ecosystemen’

Nederland heeft 44 wetlands aangewezen in het kader van de conventie van Ramsar; veiligstelling en beheer hiervan zijn geregeld. Nederlandse wetlands zijn een belangrijke pleisterplaats voor trekkende watervogels die daardoor een ecologische relatie leggen tussen Nederland en gebieden ver buiten onze landsgrenzen van de Russische toendra tot het Afrikaanse continent. Jaarlijks doen 127 watervogelsoorten ons land aan. Van 91 soorten is minstens 1% van de totale populatie op Nederland aangewezen; voor 55 soorten is dat zelfs 10% of meer. Nederland investeert in nieuwe wetlands door uitbreiding van natte natuur in rivierengebied en langs de grote wateren (Waddenzee, IJsselmeer en Deltawateren). Ook de investeringen in natte landschappen (waaronder het veenweidegebied) en in de Natte As dragen bij aan de versterking van wetlands in Nederland.

Tijdens het 2^e Wereld Waterforum (Den Haag, maart 2000) is het internationale waterbeleid in een zevental samenhangende actieprogramma's uitgewerkt. Bij de voorbereiding van het derde Wereld Waterforum levert Nederland een bijdrage aan de implementatie van de stroomgebiedbenadering en aan de relatie tussen water, ecosystemen en voedselproductie.

In de ontwikkelingssamenwerking wordt de komende jaren extra ingezet op de samenhang tussen armoedebestrijding, het verstandig beheer en duurzaam gebruik van wetlands. Tevens zal de aandacht zich vooral richten op die landen die met Nederland medeverantwoordelijkheid dragen voor de bescherming en het beheer van zee, kust en riviersystemen en op de ecologische relaties met wetlands via trekvogels. Voor wat betreft de ecologische relaties tussen gebieden onderling wordt gebruik gemaakt van de Conventie van Bonn (Migratory Species) en de daarvan afgeleide Watervogelovereenkomst (de African-Eurasian Waterbird Agreement).

Waar mogelijk en relevant, wordt een grensoverschrijdende stroomgebied- of ecoregionale benadering gestimuleerd. Dat geldt voor de directe grenzen met Nederland in relatie tot de Rijn (Programma Duurzame Rijn 2020), de Maas, de Eems en de Schelde conform de

Europese Kader Richtlijn Water, en voor de uitvoering van (samenwerkings)programma's met het buitenland.

PROGRAMMA

- **Nederland ondersteunt het werkprogramma Binnenwateren van het Verdrag inzake Biologische Diversiteit en het Ramsar Verdrag.** Nederland streeft de aanwijzing van gebieden onder de Wetland conventie na en verdere uitbouw van het gezamenlijke CBD-Ramsar werkprogramma's. Nederland zal zich inspannen om de samenhang tussen de verdragen, conventies en initiatieven te bevorderen.
- **Nederland zal actief bijdragen aan de voorbereidingen van het volgende Waterforum (2003),** o.a. met de inbreng van de resultaten van de uitvoeringsprogramma's Water en Ecosystemen en Water voor Voedsel.
- **Nederland stimuleert de ontwikkeling van nationale wetlandstrategieën en nationaal wetlandbeleid** conform de bepalingen in het Ramsar Verdrag en op basis van de ecosysteembenadering, in het bijzonder in de landen waar Nederland bilateraal mee samenwerkt. De ondersteuning krijgt de vorm van versterking van de lokale capaciteit voor het ontwikkelen van beleid en het beheer van gebieden. In deze activiteiten wordt de ontwikkeling van de eerder genoemde vogeltrekverdragen meegenomen. Speciaal zal worden gelet op het continueren van het beschermings- en herstelbeleid voor veengebieden en samenhangend beleid en beheer van stroomgebieden. Dat geldt voor Europa in het kader van de Pan-Europese Biodiversiteits- en Landschapsstrategie, maar ook voor ontwikkelingslanden. Voor ontwikkelingslanden wordt ingezet op aansluiting bij de armoedebestrijdingsstrategieën en het gezamenlijke werkprogramma van de CBD en Ramsar.
- **Binnen de Europese Unie zal Nederland veel aandacht besteden aan de implementatie van de Kaderrichtlijn Water.** Belangrijk aandachtspunt hierbij is het definiëren van een goede ecologische toestand van water.
- **“Vergroenen” van de “blauwe” Nederlandse activiteiten.** Nederlandse bedrijven en financiële instellingen spelen een grote rol bij het instandhouden van wetlands in het buitenland. De uitgangspunten en kaders voor de dialoog met het bedrijfsleven over de ontwikkeling van een 'groene' (biodiversiteitsvriendelijke) markt voor investeringen en werkzaamheden in de internationale watermarkt zijn in de Regeringsnota Buitenlandse Waterinzet vastgelegd.

3.4 Woestijnen, savannes en steppen

BELEID

In de kwetsbare aride gebieden zoals savannes en steppen is er een nauwe samenhang tussen armoede en verlies aan biodiversiteit. Het Nederlandse beleid voor de droge gebieden is dan ook gericht op duurzaam gebruik dat garandeert dat de biodiversiteit in stand blijft, ook als basis voor economische activiteiten. Veel sterker dan in het verleden wordt uitgegaan van de mogelijkheden van de natuurlijke biodiversiteit voor de lokale bevolking. Bijgedragen zal worden aan het verduurzamen van leefsysteemen door meer aandacht voor diversificatie van de inkomstenbronnen, duurzame wildbenutting, duurzame marktontwikkeling, gebruikmaking van het natuurlijk herstelpotentieel van de vegetatie en door effectieve brandregimes. De principes van de ecosysteembenadering zijn ook hier zeer goed van toepassing door de sterke onderlinge afhankelijkheid van de ecologische en sociaal-economische processen.

In de CBD is afgesproken dat beschermde natuurgebieden internationaal in een ecologisch netwerk gekoppeld moeten worden. Voor Nederland heeft dit hoge prioriteit mede met het oog op de totstandkoming van een mondiale ecologische hoofdstructuur. De relaties tussen armoede en biodiversiteit staan hierbij voorop. In het Nederlandse OS-beleid wordt de aandacht voor natuurlijke processen ingebracht in nauwe samenspraak met lokale bevolking en nationale overheden. Er zullen doelgerichte acties worden opgezet voor behoud en duurzaam gebruik van biodiversiteit en voor eerlijke verdeling. Verbetering van gebruikssystemen voor natuurbeheer, veeteelt en landbouw met inbreng van traditionele kennis zal het leidende principe zijn voor de projecten. Tevens zal er worden gewerkt aan verdere ontwikkeling van duurzame vormen van wildbenutting. Economische waardering, capaciteitsopbouw, bodem- en waterconservering en goede oogst- en marktmethoden zijn belangrijke elementen.

Dit is ook van belang om verwoestijning door de voortschrijdende bodemdegradatie tegen te gaan. Want dat is alleen mogelijk als de bevolking in staat wordt gesteld te werken aan het verbeteren van landbouw- en veeteeltsystemen op savannes en steppen. Daarvoor is de opbouw van institutionele capaciteit een voorwaarde. Natuurlijke herstel en duurzame gebruiksprocessen zijn de grondslag voor de beleidsuitvoering. Het Nederlandse beleid geeft voorts veel aandacht aan het belang van de genetische bronnen en landrassen die vaak zijn aangepast aan de extreme omstandigheden van marginale gebieden. De diversiteit van het materiaal zorgt voor de benodigde risicospreiding.

PROGRAMMA

- **Nederland zal de uitvoering van het werkprogramma voor de aride gebieden van het Biodiversiteitsverdrag ondersteunen.** Dat zal gebeuren in nauwe samenhang met het Verdrag ter Bestrijding van Woestijnvorming (UNCCD) en het gezamenlijke Binnenwateren Programma van het Ramsar Verdrag. Het gezamenlijke programma dient de integratie van biodiversiteitsaspecten in de besluitvorming van het Woestijnverdrag te bevorderen. Bij de implementatie ervan spelen de nationale actieprogramma's een centrale rol waarbij de samenhang met de Nationale Duurzame Ontwikkelingsstrategieën een punt van aandacht is.
- **In het kader van de CBD ondersteunt Nederland het opzetten van een internationaal netwerk van droge en semi-aride beschermde gebieden.** De relaties tussen armoede en biodiversiteit staan hierbij voorop. Er zal worden geïnventariseerd welke kennis van droge

gebieden (ecologisch, economisch en sociaal) er is. Daarbij zal de traditionele kennis worden meegenomen. Er zal een overzicht worden gemaakt van de belangrijkste te behouden steppe- en savannegebieden, en er zullen verdere plannen worden uitgewerkt voor het behouden van de ecologische samenhang van gebieden. De (pastorale) bevolking zal hierin intensief participeren.

- **Nederland zal veel aandacht geven aan de rol van traditionele en inheemse bevolkingsgroepen bij het beheer van aride gebieden.** Zij zal duurzame transmigratie ondersteunen wanneer dit bijdraagt tot een betere benutting van de productiviteit van aride gebieden. Waar ecotoerisme een rol speelt, zal Nederland in overleg met lokale organisaties erop aansturen dat de beperkte draagkracht van de aride gebieden in ogenschouw wordt genomen.
- **Nederland zal in de landbouw- en plattelandsprogramma's voor de aride gebieden biodiversiteitsaspecten inbrengen in nauwe samenspraak met lokale bevolking en nationale overheden.** Er zullen doelgerichte acties voor de bescherming van de biologische diversiteit en het duurzame beheer en de eerlijke verdeling van de componenten worden opgezet. Verduurzaming van veeteelt- en landbouwsystemen met inbreng van traditionele kennis zal het leidende principe zijn voor de projecten. Agroforestry, brandhoutproductie en andere vormen van biomassa-productie voor energievoorziening zijn de belangrijke elementen, alsmede capaciteitsopbouw, bodem- en waterconservering en goede oogst- en marktmethoden. Wildbenutting zal duurzaam moeten worden.

3.5 Landbouwgebieden

BELEID

Een belangrijk doel van het Biodiversiteitsverdrag is het duurzaam functioneren van landbouwsystemen door een grote aandacht voor de agrobiodiversiteit, het bevorderen van een duurzame landbouw en het tegengaan van negatieve effecten van de landbouw op de biodiversiteit elders. Veel armen hebben baat bij diversificatie van de landbouw en dus ook belang bij agrobiodiversiteit. Voor de agrobiodiversiteit heeft de CBD een werkprogramma opgesteld dat het kader vormt voor het Nederlandse beleid.

In het werkprogramma van de CBD worden een aantal aspecten van agrobiodiversiteit onderscheiden. Deze komen ook terug in het Biodiversiteitsactieplan dat de EU voor de landbouw heeft opgesteld. Het gaat daarbij om:

- rassen en soorten van gedomesticeerde planten en dieren;
- het bodemleven, bestuivers en ondersteunende organismen ter voorkoming van ziekten en plagen (life-support functie);
- de wilde flora en fauna van landbouwgebieden, inclusief de processen tussen de diverse soorten en de abiotische elementen;
- de rol van de mens in het systeem.

Bij het eerste aspect gaat het om de bescherming van genetische bronnen. Daarbij heeft een *in-situ* en on-farm benadering de voorkeur boven een *ex-situ* benadering, aangezien dit beter aansluit bij de ecosysteembenadering en mogelijkheden voor verdere diversificatie inhoudt; *ex-situ* activiteiten kunnen hierin ondersteunend zijn. Voor de overige componenten van agrobiodiversiteit is *ex situ* geen alternatief.

Er wordt gestreefd naar mondiale agendering van duurzame landbouw, gebaseerd op versterking en duurzaam gebruik van agrobiodiversiteit met een rechtvaardige sociaal-economische verdeling. Voor de mondiale inbedding van nieuwe innovatieve praktijken is het van belang om aan te sluiten bij het werk dat plaatsvindt binnen bestaande kaders zoals CBD, FAO, UNEP, UNDP, IUCN, WTO, OESO maar ook binnen het bedrijfsleven. De samenwerking tussen deze actoren is een apart punt van aandacht. In Europees verband geldt hetzelfde, met o.a. de European Farmer Unions, ECNC, de PEBLS-raad en vanwege de doorwerking naar het eigen grondgebied in het bijzonder de EU.

Duurzame landbouwproductiesystemen kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan de bestrijding van de armoede van ontwikkelingslanden. In dit kader streeft Nederland naar duurzame productieverhoging op vruchtbare gronden en het tegengaan van bodemdegradatie. Deze benadering moet leiden tot enerzijds de noodzakelijke voedselproductie en anderzijds ruimte laten voor de versterking van resterende half-natuurlijke en natuurlijke gebieden binnen het landbouwareaal.

De definities van duurzame landbouw zoals die meestal worden gehanteerd refereren aan het duurzaam beheren van landbouwecosystemen. Centraal daarin staat dat de primaire doelen van de landbouw worden gehaald zonder aantasting van de milieu- en natuurkwaliteit, en met optimaal gebruik van de biodiversiteit en de daarmee samenhangende natuurlijke processen. Voor het Nederlandse beleid is het begrip ‘goede landbouwpraktijk’ richtinggevend (GLP). Voor dit begrip worden aan de principes van duurzaam gebruik twee elementen toegevoegd: de bescherming van biodiversiteit waaronder natuur, landschappen en habitats, en participatie en medezeggenschap. Voor de bevordering van een goede landbouwpraktijk is een gedifferentieerde benadering nodig. De EU-plattelandsontwikkelingsverordening waarin de

GLP juridisch is verankerd, erkent dit en laat lidstaten enige ruimte hun eigen definitie te kiezen. In de landen van Midden- en Oost-Europa en de tropen bestaat die juridische verankering niet. Telkens zal daar de definitie van een goede landbouwpraktijk weer heel anders zijn door een andere relatie natuur-landbouw en verschillend pesticiden-, kunstmest- en watergebruik. De problemen van de grootschalige landbouw van Noord-Amerika, de meer kleinschalige van Europa en de landbouwsystemen van bijv. Brazilië en China vragen elk om andere oplossingen en die zullen zeer uiteenlopen. In de kleinschalige irrigatielandbouw, de 'slash-and-burn' landbouw en de zeer kleinschalige zelfvoorzieningslandbouw zoals die in grote delen van de tropen worden toegepast, zijn heel andere oplossingen nodig dat in de grootschalige landbouw in industrielanden.

In het kader van ontwikkelingssamenwerking wordt bijgedragen aan het stimuleren van een goede landbouwpraktijk, toegesneden op de lokale situatie, en duurzame plattelandontwikkeling. In geselecteerde landen wordt de sector als geheel versterkt zowel op macro- als op microniveau (het zgn. 'mainstreamen' van milieu in de ontwikkelingssamenwerking). Lokaal ownership, traditionele kennis en participatie zijn daarin leidende principes. De duurzaamheid wordt gegarandeerd door het ontwikkelen en opzetten van een stabiel landbouwecosysteem met aandacht voor:

- de versterking van traditionele elementen als landrassen en landschapselementen;
- geïntegreerde plagenbestrijding;
- biologische landbouw;
- in-situ instandhouding van de genetische diversiteit.

In de armoedereductiestrategieën die de OS-landen opstellen moet de landbouwsector meer in lijn met de uitgangspunten van het CBD-werkprogramma agrobiodiversiteit gebracht worden. Flankerend beleid en versterking van lokale organisaties kunnen dit proces versterken. Ook multilateraal (o.a. FAO) wordt ingezet op de uitvoering van het werkprogramma op nationaal en lokaal niveau.

PROGRAMMA

- **Nederland zet zich ervoor in dat het werkprogramma Agrobiodiversiteit van de CBD leidt tot aangepast beheer van landbouwsystemen.** Elementen hieruit die aandacht in het Nederlandse beleid krijgen, zijn: inventarisatie en analyse van de status en de trends van agrobiodiversiteit, het verbreden van de kennis en onderzoek naar alternatieve productiemethoden, toepassing van landbouw aangepast aan de lokale sociale en ecologische situatie, en capaciteitsopbouw. De ervaring die is opgedaan in traditionele en inheemse landbouwsystemen dient hierbij een grote rol te spelen.
- **Nederland ondersteunt het uitwerken van een nadere definitie van de term 'goede landbouwpraktijk'.** Nederland zal er op toezien dat zowel de productieaspecten als de ecologische en sociale aspecten van het thema agrobiodiversiteit internationaal aan de orde blijven. In het kader van de Pan-Europese High Level Conference over landbouw en biodiversiteit zal gepleit worden voor adequate bescherming en benutting van agrobiodiversiteit als bijdrage aan een duurzame landbouw, één en ander op basis van het CBD-werkprogramma en het EU-Biodiversiteitsactieplan.
- **In het kader van de WTO-onderhandelingen gericht op verdergaande liberalisatie van de handel in landbouwproducten zal Nederland via de EU-inbreng pleiten voor adequate aandacht voor biodiversiteit, landschap en milieu binnen de zgn. Non Trade Concerns.** De Doha-verklaring geeft al aan dat daarmee rekening gehouden zal worden. Nederland zal daarbij pleiten voor een erkenning van het begrip multifunctionaliteit.

- **Nederland ondersteunt de ontwikkeling van indicatoren voor agrobiodiversiteit.** Binnen de OESO zijn hiervoor belangrijke initiatieven genomen. Nederland streeft naar verdere ontwikkeling en toepassing van deze indicatoren, in harmonie met het betreffende CBD-werkprogramma.
- **In de context van de EU staat implementatie van het Biodiversiteitsactieplan voor de landbouw centraal.** Daarin wordt voortgebouwd op een aantal besluiten zoals Agenda 2000, het proces van integratie van milieu in sectoraal beleid (in vervolg op de Strategie van Cardiff) en de stakeholder-benadering voor het implementeren in Europees kader van het CBD-werkprogramma agrobiodiversiteit.
- **Nederland bevordert de uitvoering van de Habitat- en Vogelrichtlijn en het EU-landbouwmilieubeleid dat recentelijk is opgenomen in de EU-verordening inzake plattelandontwikkeling.** Het budget voor plattelandontwikkeling en landbouwmilieuprogramma's, de tweede pijler van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid, zal het toenemende belang van een duurzaam platteland moeten weerspiegelen. Nederland zal die lijn doortrekken bij de komende hervormingen van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid en er op toezien dat de belangen van biodiversiteit en milieu goed worden verankerd en er een goede afweging met andere Nederlandse belangen wordt gemaakt. Inzet is dat er een verschuiving tot stand komt van markt- en prijsbeleid naar plattelandontwikkeling en de levering van 'groene diensten' door de landbouw.
- **Nederland stimuleert in de kandidaat EU-landen de capaciteitsopbouw en continueert de steun voor de versterking en kwaliteitsverbetering van landbouwmilieuprogramma's.** Nederland zal blijven aandringen op voldoende middelen hiervoor binnen SAPARD, het EU-programma dat is gericht op duurzame landbouw en rurale ontwikkeling in de pre-accessielanden. Hierbij is de versterking en duurzaam gebruik van de agrobiodiversiteit uitgangspunt, alsmede de versterking van de nog aanwezige natuurwaarden.
- **Nederland ondersteunt de formulering van beleid voor alternatieve productiemethoden en het opzetten van stimuleringsmechanismen.** In Midden- en Oost-Europa gaat zowel aandacht uit naar vormen van agrarisch natuurbeheer en traditionele begrazingssystemen, als naar de mogelijkheden van natuurherstel op overtollig akkerland en verlaten staatsbedrijven.
- **In de OS-landen waar de landbouw of de plattelandontwikkeling wordt ondersteund, stimuleert Nederland de integratie van elementen van het CBD-werkprogramma agrobiodiversiteit.** De criteria voor agrobiodiversiteit worden per land uitgewerkt. In multilateraal richt de Nederlandse samenwerking met de FAO zich op versterking van nationale uitwerking van het CBD-werkprogramma agrobiodiversiteit.
- **Nederland stimuleert de aansturing door OS-landen van de onderzoeksprogramma's** van de instellingen binnen de Consultative Group on International Agricultural Research; tenslotte vindt het onderzoek daar plaats. Ook moet dit onderzoek meer nationaal worden uitgevoerd.
- **Nederland draagt in bij aan een lokale uitwerking van de principes van een goede landbouwpraktijk.** Nederland let daarbij op biologische landbouw, lage externe inputs, agrobosbouw- en silvopastorale systemen, geïntegreerde pestbestrijding en agrarisch natuurbeheer. Hierbij gaat het niet alleen om duurzaam beheer, maar ook om versterking van natuur, landschappen en habitats, en om participatie en medezeggenschap. Belangrijk aandachtspunt is hierin ook het introduceren van biodiversiteitsuitgangspunten in de moderne landbouw.
- **In OS-landen wordt in plattelandontwikkelingsprogramma's in het bijzonder rekening gehouden met agrobiodiversiteit,** traditionele productiesystemen en het tegengaan van bodemdegradatie. In dat kader bevordert Nederland b.v. de aandacht voor het nut van wilde flora en fauna (incl. bepaalde insecten) in traditionele

landbouwgebieden. Daarnaast krijgen landbouwgebieden met een hoge natuurwaarde, zoals half-natuurlijke graslanden, 'shifting cultivation'-gebieden, vogelbroedgebieden, en pleisterplaatsen van trekvogels extra aandacht. Nederland zet daarbij in op de capaciteitsversterking van boeren, lokale en inheemse gemeenschappen om hun agrobiodiversiteit goed te beheren, op natuurherstel op verlaten gedegradeerde landbouwgronden en op verhoging van de natuurwaarden in half-natuurlijke gebieden.

4. KENNIS, EDUCATIE EN INFORMATIEVOORZIENING

4.1 Inleiding

De ontwikkeling van een duurzaam en effectief beleid en uitvoering voor versterking en beheer van biodiversiteit vergt veel van de besluitvorming, bestuurskracht en capaciteiten van de ontwikkelingslanden en de landen in Midden- en Oost-Europa, zeker als een expliciete koppeling tussen biodiversiteit en armoedebestrijding wordt nagestreefd. Het inzetten van diverse ondersteunende instrumenten versterkt de institutionele capaciteit in deze landen. Dit is één van de pijlers van het Nederlandse samenwerkingsbeleid met die landen.

Nederland speelt internationaal van oudsher een actieve rol op het vlak van capaciteitsontwikkeling voor het beheer en versterking van biodiversiteit en heeft daarin vele relaties ontwikkeld en brede expertise opgebouwd. De ontwikkeling van kennis en informatie is voor de landen waar Nederland mee samenwerkt van groot belang voor mensen uit de betreffende landen, maar ook voor Nederlanders. Op het gebied van internationaal beheer van biodiversiteit is ons land bovendien een belangrijke donor met een grote portefeuille van projecten en programma's. In deze programma's en projecten worden vele ervaringen opgedaan en expertise opgebouwd. Door de specifieke expertise van Nederland is ook in de toekomst veel te bieden op dit vlak.

De kennisopbouw in de ontwikkelingslanden en Midden- en Oost-Europa staat voorop. Om daar aan te kunnen bijdragen is het van belang om de inzet en de kwaliteit van de inzet van de in Nederland aanwezige kennisinfrastructuur in de internationale samenwerking op het vlak van biodiversiteit te bevorderen. Een brede oriëntatie is van groot belang voor het behoud van biodiversiteitsexpertise in Nederland. Dat is waardevol voor de activiteiten, zoals die in Nederland zelf worden uitgevoerd. Bestaande kennis kan worden gebruikt in de onderwijs- en trainingsinstanties, die al in Nederland functioneren.

Versterking wordt nagestreefd op alle besluitvormings- en organisatieniveaus, zowel binnen de overheid (centraal, regionaal, lokale autoriteiten), intermediaire organisaties (onderzoek en onderwijs, voorlichting, NGO's) en ook het lokale niveau (mannen, vrouwen en hun organisaties). Op het lokale niveau gaat het hierbij om het vergroten van de toegang tot kennis en informatie en het versterken van de organisatorische, administratieve, technische en planningcapaciteiten, zoals een set van afspraken om de effecten van al deze inspanningen op de toestand van de biologische diversiteit zelf te meten. Dat kan niet zonder het vergroten van hun vermogen tot effectieve participatie in besluitvorming. Daarnaast zal bij overheids- en intermediaire organisaties aandacht worden gegeven aan het verhogen van hun faciliterende capaciteiten. Centraal hierbij staat het versterken van, en het voortbouwen op de aanwezige expertise, kennis en vaardigheden. Het gaat dan ook om de versterking van de gehele institutionele infrastructuur.

4.2 Kennisontwikkeling (onderzoek)

Nederland streeft ernaar dat het onderzoek, waar relevant, nauw aansluit bij de CBD beleidsagenda en naar een goede afstemming tussen onderzoek en praktijk. Het beleid om dat onderzoek aan te sturen vanuit de Nederlandse beleidsagenda, de maatschappij en de partnerlanden wordt daarom voortgezet en geïntensiveerd.

Er zal een totaaloverzicht van het biodiversiteitsonderzoek in Nederland worden opgesteld. Aan de hand van de vraag zal een ondersteunende beleidsnota worden opgesteld met prioriteitsstelling voor het te entameren en te financieren onderzoek. De leidende principes zullen zijn: de coherentie tussen programma's, de samenwerking tussen buitenlandse en Nederlandse instituties, de participatie van lokale instituten in het onderzoek en de

participatie van stakeholders in de formulering en uitvoering. Tevens zal worden bezien hoe er mechanismen kunnen worden ontwikkeld om te evalueren in hoeverre onderzoeksresultaten aanleiding geven tot verandering van beleid, dan wel tot versterking van bestaand beleid en hoe biodiversiteitsprogramma's waar mogelijk expliciet op armoedebestrijding gericht kunnen worden.

In Europees verband is voorzien dat de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) een samenhangend programma gericht op biodiversiteit zal entameren. De onderzoeksprogramma's van LNV functioneren in enkele gevallen als tegenhanger voor financiering binnen het EU-Kaderprogramma. Biodiversiteitsonderzoek zal hierin prioriteit moeten genieten. De complementariteit en coherentie tussen programma's zal worden uitgebreid.

Internationale onderzoeksinstituten

De financiering van de Consultative Group on International Agricultural Research (CGIAR) instituten zal worden voortgezet. Van hen zal worden gevraagd om nauw aan te sluiten bij de vraag uit partnerlanden en het werk van nationale onderzoeksinstituten en –projecten. Het onderzoek dient van een op korte termijn toepasbaar karakter te zijn binnen het continuüm onderzoek – ontwikkeling. De instituten dienen zich zichtbaar in te zetten voor het opbouwen van capaciteit in de landen waarin zij werken. Nederland zal streven naar een meer efficiënte en samenhangende structuur voor de CGIAR. De financiering van andere internationale organisaties (waaronder het World Biodiversity Monitoring Centre en IUCN) zullen daar waar een meerwaarde wordt verwacht, worden voortgezet, eveneens op basis van voornoemde principes.

4.3 Kennismanagement en infrastructuur

Nederland streeft ernaar dat de door onderzoek gegenereerde kennis goed toegankelijk gemaakt wordt voor beleid en praktijk. Het nationale informatieplatform wordt aangeduid als het Clearing House Mechanism (CHM) dat in het kader van de CBD onderhouden wordt (www.biodiversity-chm.nl). Voorts zal Nederland actief betrokken blijven bij de ontwikkeling van het Europees CHM en bij de Pan-Europese samenwerking op dit vlak. De onderlinge uitwisselbaarheid en toegankelijkheid van de verschillende nationale CHM's is daarbij een voornaam aandachtspunt. Verder zal Nederland andere landen ondersteunen bij het opzetten van hun eigen informatiesysteem. Het taxonomisch onderzoek in Nederland is mede mogelijk dankzij de unieke biologische collecties van grote internationale betekenis waarin typische biodiversiteit zeer sterk vertegenwoordigd is. Kennisuitwisseling is belangrijk en daarom worden nationale en internationale workshops t.b.v. kennisverzameling en –verwerking ondersteund. Ook de deelname van Nederland aan internationale samenwerkingsverbanden zoals de Global Biodiversity Information Facility (GBIF) en het Europees Netwerk voor Biodiversiteit Informatie (ENBI) zal actief worden voortgezet. Voor het GBIF zal een nationaal kenniscentrum worden ingericht.

4.4 Maatschappelijke participatie, scholing, educatie en voorlichting

Nederland heeft in de afgelopen decennia een voorhoederol gespeeld bij de ondersteuning van participatieve benaderingen in ontwikkelingsprojecten in de tropen en in Midden- en Oost-Europa. Mede daardoor heeft zich een veelheid van participatieve praktijken ontwikkeld die nu niet meer zijn weg te denken bij het beheer van biodiversiteit. De verdere ontwikkeling hiervan en uitbreiding naar elders zullen actief blijven worden gesteund. Ondersteuning aan biodiversiteitseducatie door overheden en maatschappelijke groeperingen in partnerlanden zal worden voortgezet. Het CBD-werkprogramma voor educatie en communicatie wordt gezien als een adequaat hulpmiddel voor internationale kennisoverdracht op dit vlak.

In Nederland zal de overheid zich inspannen voor een brede maatschappelijke betrokkenheid bij de internationale natuur ('vermaatschappelijking'). De bestaande ervaringen met biodiversiteitseducatie zullen hiervoor worden ingezet en er zal een beroep worden gedaan op eenieder eigen verantwoordelijkheid voor de versterking en het duurzaam beheer van biodiversiteit. Groepen als schooljeugd, natuurliefhebbers, beleidsmakers en beroepsbevolking vragen ieder om gerichte informatie en voorlichting.

4.5 Monitoring en evaluatie

Wereldwijd worden grote inspanningen geleverd om de doelstellingen van het Biodiversiteitsverdrag en verwante verdragen te realiseren. Voor de vormgeving van het beleid is het essentieel om inzicht te hebben in de toestand van de biodiversiteit en de trends (diagnose), alsmede in de wijze waarop beleid effect zal sorteren (prognose). Daarnaast is het met het oog op de forse Nederlandse inspanningen en bijdrage aan internationale programma's en projecten van belang om de effecten van het beleid achteraf te kunnen vaststellen.

Nederland hecht daarom aan voortvarende ontwikkeling van graadmeters en indicatoren als beleidsondersteunende instrumenten. Internationaal ligt daarbij het accent op het CBD-werkprogramma over indicatoren waarbij we een open oog houden voor ontwikkelingen in andere structuren zoals het Europese Biodiversiteits Monitoring Initiatief binnen PEBLS en de uitvoering van het Millenium Ecosystem Assessment. De inzet van Nederland is gericht op graadmeters met relevantie voor verschillende schaalniveau's (regionaal, nationaal, lokaal) die onderlinge vergelijking van regio's of landen mogelijk maken en die modelleerbaar zijn ten behoeve van ex ante en ex post beleidsevaluatie. Speciale aandacht is nodig voor datamanagement en de verzameling van basisgegevens.

De milieueffectrapportage (mer) wordt als een belangrijk instrument gezien om de diverse scenario's van de effecten van uitvoering van (ontwikkelings)projecten en programma's tegen elkaar af te wegen op hun sociale, ecologische en economische gevolgen. Dat kan middels een strategische effect rapportage ook voor het beleid van een hele sector. Integratie van biodiversiteit in de mer kan het biodiversiteitbeslag van voorgenomen ingrepen in het milieu zichtbaar maken. Naast ontwikkeling van graadmeters en indicatoren is - zeker ten aanzien van mer - aandacht nodig voor capaciteitsontwikkeling en training. Nederland ondersteunt daarop gerichte initiatieven van de International Association for Impact Assessment.

5 UITVOERING BELEIDSPROGRAMMA

5.1. Rollen en verantwoordelijkheden

In het Nederlandse biodiversiteitsbeleid staat samenwerking met maatschappelijke actoren centraal. Dat geldt voor de landen waarop het beleid betrekking heeft, maar ook voor de Nederlandse actoren. Daarbij moet eenieders eigen competentie, rol en verantwoordelijkheid helder omschreven zijn en optimaal benut. De rijksoverheid is verantwoordelijk voor de beleidsformulering. In een aantal gevallen zal zij ook zelf de uitvoering er van ter hand nemen en financieren. In veel gevallen doet ze echter een beroep op andere actoren, niet in de laatste plaats burgers en consumenten. De rol van de rijksoverheid beperkt zich hier tot stimuleren en waar nodig faciliteren van activiteiten. De rijksoverheid blijft tenslotte ook verantwoordelijk voor de algehele samenhang en evaluatie van het beleid.

In Nederland wordt het internationale biodiversiteitsbeleid vormgegeven door de direct betrokken ministeries: het ministerie van LNV, het ministerie van Buitenlandse Zaken (DGIS), het ministerie van VROM en ministerie van Verkeer en Waterstaat. Daarnaast spelen het ministerie van OC&W, het ministerie van EZ en het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties een belangrijke rol. Voor enkele belangrijke groepen van partners worden hier de algemene rollen en verantwoordelijkheden in de uitvoering geschetst.

Nederlandse vertegenwoordigingen in het buitenland

De rol van de Nederlandse vertegenwoordigingen in het buitenland bij de uitvoering van de doelstellingen in deze nota is groot. Zij vervullen een brugfunctie naar de partnerlanden en intergouvernementele organisaties. De Nederlandse ambassades en permanente vertegenwoordigingen voor multilaterale organisaties zijn nauw betrokken bij de totstandkoming en realisatie van de uitvoeringsprogramma's waar Nederlandse financiële middelen bij betrokken zijn. De Nederlandse ambassades in ontwikkelingslanden zijn verantwoordelijk voor het opzetten van bilaterale samenwerkingsprogramma's. Veel ambassades hebben hiervoor specifieke expertise in huis, waaronder sectordeskundigen, milieudeskundigen en LNV-raden en -attachés. Voor wat betreft de bilaterale samenwerking wordt de sectorale benadering gehanteerd als organiserend principe hetgeen betekent dat de in het onderhavige document genoemde activiteiten binnen dat uitvoeringskader dienden plaats te vinden.

Aandacht zal uitgaan naar de samenwerking met het Nederlandse bedrijfsleven, waarbij de ambassades de beleidslijnen zullen hanteren zoals in voorliggende nota verwoord. De Regering zal de kennis van de ambassades versterken zodat hun bijdragen aan het internationale biodiversiteitsbeleid en aan sommige aspecten van de implementatie kunnen worden versterkt.

Multilaterale organisaties

Multilaterale organisaties hebben grote programma's en belangen in de landen waarmee Nederland een relatie heeft op het gebied van natuur. De Wereldbank, FAO, UNDP, UNEP, UNESCO hebben allemaal op hun eigen beleidsveld een inzet in natuur of zouden dat moeten hebben. Het versterken van de integratie van biodiversiteit in beleid, programma's, activiteiten en geldstromen van multilaterale organisaties is één van de nieuwe accenten. Nederland zal zich inzetten voor de meekoppeling van biodiversiteit in brede zin en voor beheer en bescherming van bossen en wetlands in enge zin in de projecten en programma's van multilaterale organisaties.

Partnerlanden

Internationale samenwerking is het middel bij uitstek om het wereldwijde verlies aan biodiversiteit een halt toe te roepen. De samenwerking kan vele vormen aannemen. Er zijn 182

landen partij bij het Biodiversiteitsverdrag. Met de EU-lidstaten en pre-accessielanden zal nauw worden samengewerkt in het kader van de opdracht tot 'coherence, cooperation en coordination' van de Europese Unie. Daarbij staat de uitvoering van de Biodiversiteitsactieplannen centraal. Voor Midden- en Oost Europa worden in het kader van het MATRA programma projecten en programma's geëntameerd. PEBLS blijft het belangrijkste kader voor de regionale samenwerking binnen de Raad van Europa. In het kader van de ontwikkelingssamenwerking zijn met inachtneming van het ecoregionaal concept thans 34 milieu- en sectorlanden vastgesteld.

Apart vermelding verdienen de landen in het kader van de Duurzame Ontwikkelings Verdragen, zijnde Benin, Bhutan en Costa Rica waarmee Nederland een nieuwe gelijkwaardige ontwikkelingsrelatie vorm tracht te geven. Daartoe is samen gerapporteerd aan de Conferenties bij het Biodiversiteitsverdrag. Gezamenlijk worden activiteiten opgepakt, bijvoorbeeld op het vlak van wetlandsbeheer, om bij te dragen aan de uitvoering van het verdrag en een brugfunctie te vormen tussen de verschillende regionale groepen. Biodiversiteit zal een belangrijk element blijven uitmaken in de bilaterale samenwerking met de drie landen.

Ook de Nederlandse Antillen en Aruba verdienen apart vermelding. Op het gebied van natuurbeheer zijn samenwerkingsovereenkomsten afgesloten tussen LNV en verantwoordelijke autoriteiten op de Nederlandse Antillen en Aruba. Deze hebben betrekking op internationale verdragen, natuurbeleidsplanning en -wetgeving, opstellen en uitvoeren van beheersplannen voor gebieden en CITES-uitvoering en -handhaving. De mogelijkheden voor revitalisatie van de Koninkrijksamenwerking met Venezuela worden verkend.

Non Gouvernementele Organisaties (NGO's)

NGO's spelen een essentiële eigen rol, zowel in de probleemsigalerende, beleidsformulerende en uitvoerende fase. De brede kennisbasis en het netwerk van NGO's zoals IUCN, Wetlands International, Birdlife, Wereld Natuur Fonds en ECNC kunnen bij de uitvoering van het Nederlandse beleid van groot belang zijn. Van NGO's wordt dan ook voortgezette actieve opstelling verwacht. Daarbij kan meer dan in het verleden aandacht worden besteed aan het formuleren van eigen bijdragen aan beleidsuitvoering (instrumentariumontwikkeling zoals certificering) en de inbedding van individuele projecten in bredere programma's.

Lokale en inheemse groeperingen

Bij de uitvoering van het beleid zal Nederland zich moeten blijven inzetten voor actieve betrokkenheid van lokale en inheemse groeperingen, conform de ecosysteembenadering en artikel 8(j) van het Biodiversiteitsverdrag. Zij beschikken veelal over specifieke kennis en expertise over de biodiversiteit in hun omgeving, en over de mogelijkheden om deze duurzaam te gebruiken. Lokale en inheemse volkeren worden uitgenodigd vanuit hun expertise actief te blijven meedenken over beheersstrategieën en de opzet van specifieke projecten.

Bedrijfsleven

Het bedrijfsleven heeft een belangrijke rol in het bevorderen van de versterking en duurzaam gebruik van biodiversiteit en een billijke verdeling van de voordelen voortvloeiend uit dit gebruik. Bedrijven zijn zelf verantwoordelijk om bij hun activiteiten in het buitenland - dan wel bij activiteiten in Nederland met een impact op biodiversiteit in het buitenland - negatieve effecten op biodiversiteit te voorkomen, te beperken en/of te compenseren. Van het bedrijfsleven worden dan ook initiatieven verwacht op het vlak van maatschappelijk verantwoord ondernemen, ondermeer ten aanzien van de ontwikkeling van 'Prior Informed Consent' procedures, verduurzaming van productieketens door certificering, capaciteitsopbouw en het opnemen van biodiversiteitsaspecten in jaarverslagen.

Kennisinstellingen in Nederland

Nederland heeft traditioneel veel relevante expertise op het vlak van biodiversiteit. De afgelopen jaren is gebleken dat tal van expertinstellingen in Nederland een onmisbare bijdrage leveren aan de ontwikkeling en uitvoering van het Nederlands beleid. Het is wenselijk deze wisselwerking tussen beleid en expertise te versterken. De overheid heeft daarom met een aantal instellingen de afspraak gemaakt dat deze voor specifieke thema's als aanspreekpunt ('focal point') zullen functioneren voor wetenschappelijk-technische vraagstukken in internationaal verband. Van deze instellingen wordt actieve ontwikkeling van de eigen expertise verwacht, alsmede eigen initiatief ten aanzien van capaciteitsontwikkeling in het buitenland. Ook instellingen die niet als focal point zijn aangemerkt wordt verwacht dat men tracht de voor biodiversiteit relevante kennisbasis te onderhouden en te verbreden. De rijksoverheid zal uitvoeringsgerichte beleidslijnen ontwikkelen voor de facilitering hiervan en voor de ondersteuning van initiatieven gericht op capaciteitsopbouw in de landen waarop deze nota betrekking heeft.

5.2 Financiële middelen

Uit de recent verschenen nota's blijkt dat in het Nederlandse internationale biodiversiteitsbeleid vooral wordt ingezet op deelname aan en beïnvloeding van de internationale besluitvorming, op kennisoverdracht en op ondersteuning van activiteiten en programma's in het buitenland. De transitie naar een duurzaam gebruik van biodiversiteit en natuurlijke hulpbronnen wordt gezien als een mondiale opgave. Dit is een zaak van lange adem. Veelal gaat het om beleidsbeïnvloeding, om het veranderen en versterken van institutionele systemen, om bewustwordingsprocessen van burgers, consumenten en producenten, om milieu in de prijzen te integreren en het slechten van handelsbarrières. Maatschappelijke partijen zullen hieraan in toenemende mate een financiële bijdragen leveren.

De uitvoering van het BBI vraagt allereerst een verdere beleidsmatige inzet van de betrokken departementen. Om de vooraanstaande positie van Nederland binnen de internationale milieu- en natuurdiplomatie verder gestalte te geven, heeft ons land recentelijk verschillende grote internationale conferenties gehuisvest, zoals het 2^e Wereld Waterforum en CoP6 van het Klimaatverdrag. In april 2002 vindt in Den Haag CoP6 van het Biodiversiteitsverdrag plaats. Andere initiatieven hebben betrekking op de positie van biodiversiteit in de Europese eenwording. De Natuurbalans 2001 constateert dat Nederland "in de internationale arena op het gebied van biodiversiteit een actieve en initiërende rol speelt".

De financiële middelen voor de uitvoering van het BBI komen in het kader van de armoedebestrijding bijna geheel ten goede aan de ontwikkelingslanden en staan derhalve op de begroting van de minister van Ontwikkelingssamenwerking. Sinds de VN-conferentie in Rio de Janeiro in 1992 over Milieu en Ontwikkeling houdt Nederland zich aan de inspanningsverplichting om 0,1 procent van het BNP te besteden aan internationaal milieu- en natuurbeleid. De Extracomptabele Staat Milieu die deze inspanning zichtbaar maakt, wordt jaarlijks aan de Kamer aangeboden. Uit deze middelen worden acties gefinancierd zoals het realiseren van een Mondiale Ecologische Hoofdstructuur een mondiale duurzame landbouw en de versterking van internationale organisaties. Naar schatting gaat het om circa 570 mln euro in de periode tot 2006.

Naast het besteden van 0,1% van het BNP aan het internationaal natuur- en milieubeleid, is er een tweede kwantitatieve doelstelling. Nederland heeft zich verplicht jaarlijks minimaal een derde aan de bescherming van het tropisch regenwoud te besteden van totale doelstelling van minimaal 68 mln euro die beschikbaar is voor het internationale bossenbeleid. Beide doelstelling gelden ook voor de komende periode.

De hoogte van de totaal beschikbare middelen hangt af van het BNP en de voorziene groei daarvan. Om een indruk te geven van de hoogte en de verdeling van de bedragen wordt het volgende uit de HGIS nota 2002, de Extracomptabele Staat Milieu, ontwerpbegroting 2002 samengevat. Voor 2002 werd begroot dat 0,1% van het BNP overeen zou komen met 431 mln euro. De doelstelling wordt dan voor ongeveer 94 % gehaald, d.w.z. dat 0,094 % van het BNP uitgegeven wordt aan internationaal natuur- en milieubeleid, zijnde een bedrag van 431 mln euro. Hierbij kan aangetekend worden dat een gedeelte van de uitgaven voor biodiversiteit, bijvoorbeeld die op het gebied van landbouw niet opgenomen worden onder de 0,1%.

De verdeling op hoofdlijnen van dit bedrag in euro luidde als volgt:

Landenprogramma's milieu	271 mln	(100% en gedeeltelijke toerekening)
Internationale milieubijdragen (VN milieu org.)	17 mln	(100% toerekening)
Miliev programma	36 mln	(100% toerekening)
Internationale milieubijdragen (VN org. met milieucomponent)	46 mln	(gedeeltelijke toerekening)
Medefinancieringsprogramma	47 mln	(gedeeltelijke toerekening)
Milieudimensie overig	14 mln	(100% en ged. toerekening)

Om de Midden- en Oost-Europese landen te ondersteunen bij hun internationale verplichtingen op het gebied van biodiversiteit en om binnen die groep de pre-accessielanden te assisteren bij het implementeren van EU natuurwet- en regelgeving is er binnen de MATRA-fondsen van BZ een reservering gemaakt ter grootte van 5 mln euro per jaar tot en met 2004. Besteding van de middelen geschiedt via LNV dat middels een subsidieregeling NGO's aanzet tot samenwerking met lokale partners.

Voorts beschikt LNV over een fonds uit de ODA-milieumiddelen, voor internationale beleidsbeïnvloeding, het BBI/OS (voorheen PIN/OS), ter hoogte van 3,2 mln euro per jaar tot en met 2004. Hieronder valt ook het kleine natuurinitiatievenprogramma KNIP, dat de LNV-raden behartigen.

Een en ander laat onverlet dat een belangrijke bijdrage aan de uitvoering van het BBI is gelegen in de keuze die ondernemers en consumenten maken en de mogelijkheden tot internalisering in productprijzen van het mogelijke verlies aan biodiversiteit.

5.3 Monitoring en evaluatie

Voor de begeleiding en coördinatie van de uitvoering van het beleidsprogramma wordt een interdepartementale Stuurgroep ingesteld. Deze Stuurgroep bestaat uit afgevaardigden van de zes direct betrokken ministeries (BuZa, LNV, VROM, OC&W, EZ, V&W). LNV is de voorzitter van de groep en het Expertise Centrum LNV (EC-LNV) vervult de secretariaatsrol.

De monitoring van de uitvoering van het BBI zal in opdracht van de Stuurgroep worden uitgevoerd. Elk jaar (en wanneer noodzakelijk frequenter) wordt een rapport van de voortgang opgesteld. Over de voortgang zal een database worden bijgehouden die via de website van het Nederlandse Clearing House Mechanism Biodiversiteit toegankelijk is. Elke drie jaar zal er in opdracht van de Stuurgroep een evaluatie van de voortgang van het BBI worden uitgevoerd door een onafhankelijk bureau. De rapportage zal aan de Tweede Kamer ter beoordeling worden voorgelegd.

5.4 Acties voor prioritaire programma-onderdelen

In hoofdstuk 1 werden drie prioritaire programma-onderdelen onderscheiden:

- het versterken van beschermde gebieden, bufferzones en andere elementen van ecologische netwerken ;
- het verduurzamen van het gebruik van biodiversiteit, agrobiodiversiteit in het bijzonder;
- het verminderen van negatieve effecten van Nederlands handelen op de biodiversiteit in het buitenland.

De acties die daaruit voortvloeien staan hieronder weergegeven.

Actie	Resultaat/product
A. Beschermde gebieden, bufferzones en andere elementen van ecologische netwerken	
<i>A.1 Bescherming van natuurgebieden, ecologische netwerken en bufferzones</i>	
Ondersteuning van regionale ecologische netwerken zal plaatsvinden in de bos- en waterrijke gebieden van Midden Amerika, Zuid Amerika, West-Afrika en Atlantische kust Afrika, Zuidoost Azië en Midden en Oost Europa.	<ul style="list-style-type: none"> · Tenminste één netwerk per genoemde regio ontwikkeld en ondersteund in 2005. · Er is in 2003 een kaart van de Centraal en Oost Europese ecologische hoofdstructuur. In 2006 is er zo'n kaart voor heel Europa. · In 2003 is er voor Europa en in 2004 voor de wereld een actieplan gereed voor planmatige identificatie van biologische 'hotspots'. · Nederland zal bijdragen aan de totstandkoming van samenwerkingsovereenkomsten ten behoeve van de Central Asian Flyway voor 2005 · Nederland heeft in 2005 een bijlage gereed ten behoeve van de CoP 7 van de CBD met een lijst van de meest waardevolle gebieden voor biodiversiteit. Hierbij zal gebruik worden gemaakt van bestaande kennis en expertise.
Er zullen samenwerkingsverbanden ten behoeve van grensoverschrijdende onderwerpen worden bevorderd.	Tenminste drie grensoverschrijdende samenwerkingsverbanden ondersteund in 2005.
Verbetering van de nationale planningscapaciteit op het gebied van ecologische netwerken en de rol van bossen en wetlands daarin.	In tenminste 6 ontwikkelingslanden en 3 landen in Midden en Oost Europa zal de institutionele opbouw van verantwoordelijke instanties worden ondersteund. In die landen zullen gezamenlijk concrete programma's worden gemaakt en uitgevoerd (nationale bossen programma's en wetlandstrategieën).
Ondersteunen van systemen voor monitoring van soorten, gebieden en beheersmaatregelen.	In tenminste vier landen zijn monitoringsystemen opgezet, inclusief biodiversiteitstraining en kennisoverdracht, die functioneren in 2005. Bosmonitoring zoals vastgesteld in URS in 5 landen
Bevorderen van herstel van gedegradeerde bossen in het kader van ecologische netwerken.	In tenminste drie landen inventarisaties gemaakt van bestaande gedegradeerde bossen en hun potenties vastgesteld voor ondersteuning ecologische netwerken.
In 2 intergetijdengebieden in West Afrika en in 3 landen in Midden en Oost Europa zal NL bescherming en beheer van belangrijke wetlands ondersteunen.	In 2005 zijn bescherming en beheer van 5 belangrijke sleutelwetlands, met een directe ecologische relatie met Nederland, gewaarborgd.

Nederland ondersteunt ontwikkeling en beheer van een drietal mariene parken	In 2004 zijn bescherming en beheer van 3 mariene parken geregeld, specifiek in relatie tot de verschillende flyways en de Antillen
<i>A.2 Bescherming van landbouwgebieden met een hoge natuurwaarde</i>	
Nederland zet in op bescherming en duurzaam beheer van landbouwgebieden met een hoge natuurwaarde, zoals vogelbroedgebieden, pleisterplaatsen voor trekvogels en half-natuurlijke graslanden met een hoge botanische diversiteit. Dit soort gebieden krijgt extra aandacht in de (pan-) Europese samenwerking.	In Midden en Oost Europa tenminste 10 pilotgebieden geselecteerd en ondersteund in 2005.
B. Het verduurzamen van het gebruik van biodiversiteit, agrobiodiversiteit in het bijzonder	
<i>B1. Multilateraal</i>	
Meekoppelen van biodiversiteitsaspecten in alle activiteiten van multilaterale organisaties en in internationale afspraken	Versterking en creëren van partnerships met multilaterale organisaties, EU OS beleid en bedrijfsleven, analoog aan partnerships FAO en WB.
Afspraken in EU over duurzame visvangst in de Noordzee	In 2004 zijn er afspraken gemaakt
<i>B2. Bilateraal</i>	
Inbreng van de verduurzaming van het gebruik van biodiversiteit in programma's en projecten en afspraken met overheden	Daar waar relevant zullen door Nederland gefinancierde programma's en projecten hebben een biodiversiteitscomponent en hanteren een basisfilosofie van verduurzaming van het gebruik
Nationale ontwikkelingsplannen, nationale bossen programma's en wetlandstrategieën met herkenbare verduurzaming van het gebruik van biodiversiteitscomponenten	In alle OS-milieulanden ondernemen ambassades initiatieven op dit terrein
Functieverandering van ecosystemen en herinvesteringen in biodiversiteit bevorderen	Er is een methode ontwikkeld die in 2005 zal worden geëvalueerd.
<i>B3 Agrobiodiversiteit</i>	
Inventarisatie en analyse van de status en de trends van agrobiodiversiteit.	Rapport aan het CBD over nationale status en de trends van agrobiodiversiteit, gereed in 2004.
Stimulering van adequate integratie van milieu en agrobiodiversiteit in het Gemeenschappelijke Landbouwbeleid van de EU.	Communicatieprogramma voor betrokken Nederlandse vertegenwoordigers.
Ondersteunen van capaciteitsopbouw in de partnerlanden op het gebied van beleidsontwikkeling voor platteland en landbouw.	Trainings- en communicatieprogramma ter bevordering van de aandacht voor agrobiodiversiteit in uitvoering in partnerlanden waar Nederland de landbouw- of plattelandssector ondersteunt.
Intensiveren van de steun voor de versterking en kwaliteitsverbetering van landbouwmilieuprogramma's. In de bilaterale samenwerking zal erop worden aangedrongen dat in landbouwontwikkeling versterking en duurzaam gebruik van biodiversiteit uitgangspunt worden.	Trainings- en communicatieprogramma ter bevordering van de aandacht voor agrobiodiversiteit in uitvoering in partnerlanden in MOE.
Speciale aandacht in Midden en Oost Europa voor de mogelijkheden van natuurherstel op overtollig akkerland, verlaten staatsbedrijven en militaire terreinen.	Studie en analyse leidend tot een strategie voor natuurherstel overtollig akkerland en verlaten staatsbedrijven in MOE
Binnen programma's voor integrated pest management (IPM) en Low External Input Sustainable Agriculture (LEISA) de aandacht voor agrobiodiversiteit bevorderen	Binnen bestaande en nieuw op te zetten programma's componenten ingebouwd gericht op: (a) capaciteitsversterking van boeren en lokale gemeenschappen op het gebied van agrobiodiversiteit; (b) natuurherstel op verlaten gedegradeerde landbouwgronden; en (c) verhoging van natuurwaarden in half-natuurlijke gebieden.

Verdere ontwikkeling binnen OESO van criteria en indicatoren voor duurzaamheid en naar de harmonisatie van het gebruik hiervan in CBD-kader.	Pilot-projecten opgezet voor de ontwikkeling van criteria en indicatoren voor duurzaamheid in de landbouw en in 2005 is de discussie over duurzame landbouw afgerond.
Entameren en ondersteunen van voorbeeldprojecten die – op verschillende plaatsen in de wereld - een betere definiëring van het begrip ‘goede landbouwpraktijk’ naderbij brengen.	Inventarisatie en analyse van lopende plattelandsontwikkelingsprojecten met elementen van ‘goede landbouwpraktijk’ gereed per 2003; Voorbeeldprojecten in Latijns Amerika, Azië, Afrika en MOE in uitvoering per 2004. Op basis van deze projecten een uitgewerkt concept van ‘goede landbouwpraktijk’ aangeboden aan het CBD in 2005.
C. Effecten van Nederlands handelen in het buitenland	
C.1 Handel	
Het bepalen van de omvang van de handelsstromen en de daarbij behorende Nederlandse ecologische voetafdruk.	<ul style="list-style-type: none"> · In 2003 is er een studie gereed waarin de Nederlandse ecologische voetafdruk in kaart is gebracht, inclusief financiële stromen en subsidies die negatief zijn voor de biodiversiteit in het buitenland. · In 2003 is een studie gereed over mogelijkheden om negatieve gevolgen van door de overheid gegarandeerde exportkredieten op biodiversiteit te verminderen
Vermindering van negatieve effecten van Nederlandse en mondiale handel op de internationale biodiversiteit.	<ul style="list-style-type: none"> · In 2004 is met banken en de pensioenfondsen een systeem van criteria, implementatie en monitoring van investeringen, leningen en andere geldstromen ontwikkeld, zodat in 2006 25% en in 2008 50% van de leningen gecertificeerd is op impact op biodiversiteit. · Er is een strategie opgesteld om negatieve marktprikkels (niet-duurzame productie) tegen te gaan en vanaf 2001 functioneert een werkgroep die deze prikkels inventariseert · Met betrokken Nederlandse bedrijven en maatschappelijke organisaties wordt een dialoog gestart om op uiterlijk in 2004 komen tot een code of voor baggeren, mijnbouw, oliewinning en vergelijkbare waterwerkzaamheden in het buitenland.
Het stimuleren van initiatieven van een verbeterde marketing van producten verkregen uit duurzaam beheer van natuurlijke hulpbronnen zoals zeeën en bossen.	<ul style="list-style-type: none"> · Promotiecampagnes om naamsbekendheid te vergroten van FSC, MSC en eventueel andere, nieuwe keurmerken voor duurzaam geproduceerde goederen verkregen uit natuurlijke hulpbronnen.
Experimenten ter verduurzaming van productieketens met importelementen en exportelementen (vee, pluimvee en vlees (producten)) en het voorkomen van negatieve effecten van Nederlands handel op de biodiversiteit in betreffende landen.	<ul style="list-style-type: none"> · In 2004 loopt met 6 bedrijven een proef om hun producten te toetsen op beslag op biodiversiteit. · Concrete studies in Brazilië, Zuid Oost Azië en Centraal Afrika naar mogelijkheden voor verduurzaming productie van koffie, cacao, soja, cassave, bananen, katoen, hout en sierplanten.

Stimuleren van versterking en duurzaam gebruik van biodiversiteit binnen het CDM van het klimaatverdrag	<ul style="list-style-type: none"> · Onder het CDM is een Nederlandse bijdrage die wordt ingezet voor de ondersteuning van national forest programmes in 5 landen bij wijze van pilot. In de pilot is ook monitoring en accounting opgenomen. De resultaten van de User Requirement Study zijn leidend voor het opzetten van nationale informatiestrategieën. · In 2003 een studie verricht naar de mogelijkheden die het Clean Development Mechanism bieden kan voor versterking en duurzaam gebruik van biodiversiteit.
C.2 Toerisme	
Door de partijen in de keten van het toeristisch product wordt een invulling gegeven aan de eigen verantwoordelijkheid op de versterking en duurzaam gebruik van biodiversiteit.	In 2003 zullen afspraken met de sector zijn gemaakt over een duurzaamheidsvergelijking , als milieuzorgsysteem of kwaliteitskenmerk. In 2005 is met de toeristenbranche afgesproken om negatieve milieueffecten door te berekenen en er ook iets mee te doen om deze op te heffen
C. 3 Aanpassing van economisch instrumentarium, waaronder waardering van natuurfuncties	
Initiëren en stimuleren van de ontwikkeling van systemen voor waardering en beloning van thans niet-vermarktbaar natuurfuncties (op internationaal, nationaal en lokaal niveau).	Initiatieven op dit gebied van multilaterale organisaties, zoals FAO en Wereld Bank, zullen financieel en beleidsmatig worden ondersteund. Er zullen studies worden verricht om bestaande ervaringen op dit gebied te systematiseren (gereed in 2003). Ook zal de uitvoering van pilot projecten financieel worden ondersteund.
Daarnaast zullen er op pilot-schaal systemen worden ontwikkeld om te komen tot betaling van milieufuncties. Die zullen vervolgens worden geëvalueerd voor mogelijke bredere toepassing. Deze proefprojecten zullen internationale, nationale en lokale milieudiensten van het bos betreffen.	Proefprojecten zullen worden gestart in Midden Amerika, Zuid Amerika, Afrika, Zuidoost Azië en Midden en Oost Europa (tenminste één per genoemde regio). Eerste evaluatie van de projecten gereed in 2004
Inspelen op de privatisering in de natuurbeschermingssector in met name Midden en Oost Europa door bij te dragen aan de ontwikkeling van modellen voor zelffinanciering, subsidiestelsels en passende organisatievormen.	In 2003 een studie gereed over bestaande modellen in West Europa die zullen worden geïnventariseerd en geëvalueerd op hun mogelijke toepassing in Midden en Oost Europa. Een programma voor uitwisseling van kennis en ervaring gereed in 2002 en in uitvoering tot tenminste 2005.
Vergroenen van de 'blauwe' Nederlandse bedrijven	Met een vijftal bedrijven uit de internationaal opererende watersector zijn in 2005 afspraken gemaakt over een groene markt voor investeringen en projecten in het buitenland. In dit kader zijn 5 projecten gestart.
Bevorderen duurzaam gebruik van de Noordzee	In 2002 zijn ecologische kwaliteitsdoelen voor de Noordzee geformuleerd.

LIJST VAN GEBRUIKTE AFKORTINGEN

AEWA	African-Eurasian Waterbird Agreement
ASCOBANS	Agreement on the Conservation of Small Cetaceans of the Baltic and North Seas
CBD	Convention on Biological Diversity
CDM	Clean Development Mechanism
CGIAR	Consultative Group on International Agricultural research
CHM	Clearing House Mechanism
CIFOR	Centre for International Forestry Research
CITES	Convention for International Trade of Endangered Species
CoP	Conference of the Parties
CSD	Commission on Sustainable Development
EC-LNV	Expertise Centrum Landbouw, Natuurbeheer en Visserij
ECNC	European Centre for Nature Conservation
EHS	Ecologische Hoofdstructuur
EU	Europese Unie
EUCC	European Union for Coastal Conservation
DGIS	Directoraat-Generaal Internationale Samenwerking
DOV	Duurzaam Ontwikkelingsverdrag
ENBI	European Network for Biodiversity Information
EZ	Economische Zaken
FAO	Food and Agriculture Organisation
GBIF	Global Biodiversity Information facility
GLP	Goede Landbouwpraktijk
ICRAF	International Centre for Research on Agroforestry
IFF	Intergovernmental Forum on Forests
ITHO	Internationale Tropisch Hout Organisatie
IUCN	International Union for the Conservation of Nature
IWC	International Whaling Commission
LEISA	Low External Input Sustainable Agriculture
LNv	Landbouw, Natuurbeheer en Visserij
MATRA	Maatschappelijke Transformatie
mer	milieueffectrapportage
nfp	national forest programme
NGO's	Non-Gouvernementele Organisaties
NMP4	4 ^e Nationaal Milieubeleidsplan
NSDO	Nationale Strategie voor Duurzame Ontwikkeling
NvM	Natuur voor Mensen
NWO	Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek
OC&W	Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
OS	Ontwikkelingssamenwerking
OSPAR	Oslo-Paris Convention (Convention for the Protection of the Marine Environment of the North-East Atlantic)
PEBLS	Pan-Europese Biodiversiteits- en Landschapsdiversiteitsstrategie
PEEN	Pan-Europees Ecologisch Netwerk
RTR	Regeringsstandpunt Tropisch Regenwoud
SAPARD	Special Assistance Programme for Agriculture and Rural Development
SEAN	Strategic Environmental Analysis

TRIPS	Trade Related Intellectual Property Rights
UNUNCCD	United Nations Convention to Combat Desertification
UNDP	United Nations Development Programme
UNEP	United Nations Environment Programme
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation
UNFCCC	United Nations Framework Convention on Climate Change
UNFF	United Nations Forum on the Forests
UPOV	International Convention for the Protection of New Varieties of Plants
VN	Verenigde Naties
VROM	Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer
WIPO	World Intellectual Property Organisation
WTO	World Trade Organisation